

Konštrukcia Slovenska ako darcu a jej mocenské dopady

TOMÁŠ PROFANT

The Construction of Slovakia as a Donor and Its Power Effects

Abstract: The aim of this article is to study the Slovak “development” cooperation’s power effects and the identities based on the related discourses. In the first part I focus on Slovakia’s identity as a “developed” country. Here I look at the need of Slovakia to become a donor that predated the re-creation of the Slovak development apparatus. The new apparatus secured for Slovakia the identity of a “developed” country and reacted to the decline of financial support for the Slovak NGO sector after 1998. This part also points to the way the government and suggestive polls construct Slovakia’s identity as a donor and the identity of Slovaks as a people who are willing to help. The next part focuses on the construction of Slovakia as a “new” donor with a specific transition experience. First it shows the power asymmetry caused by the discourse of “old” and “new” donors, and then it shows how the transition experience discourse takes part in legitimizing the current hegemonic ideology and how it serves to hierarchize Slovaks in relation to “old” donors. The last part analyzes the power effects of the representation of Slovakia as an egoistic, altruistic and effective donor.

Key words: Slovak development cooperation, discourse, Michel Foucault, transformation, identity, power.

„Rozvojová“¹ spolupráca býva vo všeobecnosti vnímaná ako snaha pomôcť partnerom v ich „rozvojových“ snahách. Nejde však len o prax, ktorú reálne naplňajú konkrétni ľudia zúčastňujúci sa konkrétnych projektov. Zároveň sa z „rozvojovej“ spolupráce stáva diskurz či súbor diskurzov konštruovaných okolo a prostredníctvom tejto praxe s mnohými zamýšľanými aj nezamýšľanými dôsledkami.

V oblasti slovenskej „rozvojovej“ spolupráce pôsobia viaceré diskurzy konštituujuce túto oblasť verejnej politiky. Spoluvytvárajú predstavu o tom, aká je slovenská identita, a zároveň sa podieľajú na formovaní identity slovenských občanov. Diskusia o rozvojových diskurzoch je na Slovensku, ale aj v Českej republike značne obmedzená (pozri napr. Pavlicová 2012, Horký 2011, Fecenková 2013, Gažovič 2014, Profant 2010, 2013a, 2013b, 2015b), preto by som do nej rád prispel touto konzultáciou. Mojm cieľom je poukázať na mocenské dopady týchto diskurzov a na identity, ktoré vytvárajú. V dvoch častiach sa pritom stručne dotknem aj odporu voči diskurzívnej moci, ktorý je nevyhnutnou súčasťou jej fungovania.

Už v úvode považujem za dôležité uviesť, že predkladaný článok je konzultáciou, ktorá využíva iné výskumy a ktorá sa pomocou nich a pomocou mojich vlastných pozorovaní a analýz snaží podať ucelený obraz o diskurzívnom konštruovaní slovenskej „rozvojovej“ spolupráce. V texte zdôrazňujem obdobie aj pred rokom 1989, avšak hlavný záujem sa týka súčasnosti a nedávnej minulosti. Najnovší vývin v podobe Stratégie rozvojovej spolupráce SR na roky 2014–2018 naznačuje určité zmeny, ktoré sú zaznamenanania hodné,

avšak neodporujú mojim čiastkovým ani celkovým záverom. Čo sa týka úrovni diskurzu, zaoberám sa oficiálnym diskurzom Slovenskej republiky, diskurzom prieskumov verejnej mienky, diskurzom akademickej a mimovládnej sféry a používam aj oficiálny diskurz EÚ a OECD. Hoci zmieňujem mimovládne „rozvojové“ organizácie, ich diskurz pre mňa nie je kľúčový. Verejnosť je v texte zahrnutá, avšak viac v súvislosti s diskurzom, ktorý vytvárajú prieskumy verejnej mienky, než ako akýsi transparentný aktér so svojim vlastným diskurzom. Vzhľadom na to, že ide o konzultáciu, nie je mojim cieľom detailne skúmať úzko vymedzený korpus a z neho vyvodit' partikulárne závery. Širší záber mi umožňuje na príklade viacerých existujúcich diskurzov ukazovať ich mocenské pôsobenie.

Najprv analýzu stručne teoreticky ukotvím v postštrukturalizme zdôrazňujúc význam foucaultovskej diskurzívnej analýzy pre mocenské vzťahy. Samotnú analýzu rozdelím na tri časti podľa identity, ktorú Slovensko prostredníctvom diskurzov „rozvojovej“ spolupráce získava: Slovensko ako „rozvinutá“ krajina, Slovensko ako „nový“ darca so špecifickou transformačnou skúsenosťou a Slovensko ako egoistický, altruistický a efektívny darca.

Prvá časť sa bude týkať konštrukcie Slovenska ako „rozvinutej“ krajiny a zameria sa najprv na potrebu, ktorá predchádzala opätovnému vzniku dispozitívu² slovenskej „rozvojovej“ spolupráce, a na funkciu, ktorú táto politika naplňa. Mocenský dopad (konštrukcia Slovenska a Slovákov a Sloveniek ako členov rozvinutého sveta) je v tomto prípade reakciou na partikulárnu potrebu vychádzajúcu z mocenskej konštelácie v spoločnosti. Druhá sekcia tejto časti sa bude explicitne venovať intencionálnemu budovaniu identity Slovenska ako darcu politickými elitami ako aj konštruovaním identity slovenského ľudu ako ochotného pomáhať.

Druhá časť sa bude týkať konštrukcie Slovenska ako „nového“ darcu so špecifickou skúsenosťou s transformáciou. V prvej sekcii nebudem považovať za samozrejmé, že Slovensko patrí medzi „nových“ darcov, a poukážem na skutočnosť, že akademický diskurz protirečí vládne i mimovládne diskurzu, a mojim cieľom bude opäť problematizovať mocenské dopady diskurzu „nových“ darcov a s ním spojenú identitu Slovenska ako „nového“ darcu na vzťahy medzi starými a novými členskými krajinami EÚ. Takisto ukážem užitočnosť (teda dopad) tohto diskurzu pre skupinu „nových“ darcov, ktorá je schopná ho využiť v mocenskom boji pre vlastné potreby. Ďalšie dve sekcie sa zamerajú na diskurzy súvisiace s konštrukciou Slovenska ako aktéra so špecifickou skúsenosťou s úspešnou transformáciou. Najprv zdôrazním prepojenie tohto diskurzu s hegemoniálnym celospoločenským diskurzom, a tým jeho mocenský význam. Potom bude mojim cieľom sa opäť zaoberať dopadom tohto diskurzu, ktorým je inferiorizácia Slovenska ako darcu na „nižšom stupni rozvoja“ so špecifickou skúsenosťou. Táto skúsenosť zároveň ale slúži na odlišenie sa od príjemcov „rozvojovej“ pomoci.

V poslednej, tretej časti poukážem na odlišné konštruovanie identity Slovenska ako altruistického, egoistického a ako efektívneho darcu. Zameriam sa na tzv. body ohybu diskurzu, z ktorých vznikajú diskurzívne podskupiny. Tu sa pokúsím ukázať mocenské dopady nedávnych zmien v týchto podskupinách. Pôjde o podskupiny altruizmu, egoizmu, efektivity a komplementarity a koordinácie darcov.

Všetky časti sa teda zaoberajú mocenskými dopadmi diskurzov „rozvojovej“ spolupráce a z nich generovaných identít a skúmajú dopady vzniku diskurzu „rozvojovej“ spolupráce, diskurzu „nových“ darcov, diskurzu skúsenosti s úspešnou transformáciou a diskurzívnych podskupín.

TEORETICKÉ UKOTVENIE

Cieľom tejto konzultácie je diskutovať o diskurzoch tvoriacich slovenskú „rozvojovú“ spoluprácu, ktoré sú základom pre konštrukciu identity Slovenska ako darcu. Ich štúdium považujem vo všeobecnosti za dôležité, pretože diskurzy „*nielenže formujú, ale dokonca aj umožňujú (sociálnu) realitu*“ (Jäger – Maier 2009: 36). Bez nich by totiž žiadna

sociálna realita neexistovala. „Rozvojová“ spolupráca nie je objektívnou realitou, ale je vnímaná cez diskurz „rozvoja“, ktorý sama svojou praxou naplňa. Zároveň jej súčasťou sú ďalšie diskurzy, ktorým sa budeme venovať, ako napríklad diskurz „nových“ darcov či diskurz úspešnej transformácie. Všetky formujú realitu, v ktorej sa ako aktéri pohybujeme. Preto Foucault definuje diskurz ako súbor „*praktík, ktoré systematicky vytvárajú objekty, o ktorých hovoria*“ (Foucault 2002: 78–79).

Zdôrazňuje však pritom, že diskurz nie je len „*súbor znakov*“ (Tamtiež: 78). Je samozrejme tvorený znakmi, ale to, ako pracuje „*je viac než len užívanie týchto znakov pre označovanie vecí. Práve toto viac ho robí neredukovateľným na jazyk a hovorenie*“ (Tamtiež: 79). Diskurzom teda nie sú len dokumenty Európskej komisie či prejavy štátneho sekretára na ministerstve zahraničných vecí. Jeho súčasťou sú reálne praktiky „rozvojovej“ spolupráce, ktoré tiež dávajú najavo, čo je to „rozvoj“ a „rozvojová“ spolupráca.

Súčasťou diskurzov sú aj tzv. „*body ohybu*“ (Foucault 2002: 101). V *Archeológii vedenia* Foucault píše o diskurzoch, ktoré dávajú podnet k určitým typom organizovania pojmov, usporiadania objektov a typom vypovedania, ktoré formujú témy alebo teórie (Tamtiež: 99). Tie je potom možné vnímať ako jeden z druhov stratégií. V ich rámci navrhuje skúmať body ohybu diskurzu, ktoré sa vyznačujú nekompatibilitou, ekvivalenciou a systematizáciou. Na jednu stranu sa zdá, že si protirečia, na druhú je vidno, že sú formované podľa rovnakých pravidiel. Od týchto zároveň nekompatibilných i ekvivalentných prvkov „*sú odvodzované koherentné rady objektov [...] objavujú sa, aby formovali diskurzívne podskupiny*“ (Tamtiež: 101–102). Foucault ako príklad používa rôzne koncepcie peňazí v diskurze bohatstva, Escobar protikladné ekonomické prístupy v rozvojovej ekonómii – štrukturalistickú a monetaristickú školu (Escobar 1995: 42). Ja sa zameriam na nasledujúce body ohybu: altruizmus, egoizmus, efektivitu a komplementaritu a koordináciu darcov. Na ich základe je možné prisúdiť Slovensku rôzne identity a vnímať ho ako altruistického aktéra, egoistického či efektívneho. Týmto bodom ohybu a z nich vyplývajúcich identít sa budem venovať v piatej časti.

Významnou témou postštrukturalistickej diskusie je otázka primátu aktéra a štruktúry. Dôraz na štruktúru neznamená, že by aktéri boli úplne bezmocní. Ak totiž platí, že „*diskurzy vykonávajú moc*“ (Tamtiež: 39), teda že majú mocenské dôsledky, otázkou je, aké možnosti majú subjekty v boji proti tejto moci. Ak „*výkon moci definujeme ako pôsobenie na jednanie iných [...], potom sem zahŕňame aj jeden dôležitý prvok: slobodu. Moc sa vykonáva iba nad ‚slobodnými subjektami‘*“ (Foucault 2003: 217). Mojm cieľom je zaoberať sa dopadom skúmaných diskurzov, avšak to neznamená, že by som subjektom upieral možnosť tieto diskurzy meniť či proti nim bojovať (k problematike moci v „rozvojovej“ spolupráci pozri Profant 2013b). Tejto otázke sa budem venovať v štvrtej časti v súvislosti s využitím diskurzu „nových darcov“ na odpor voči „starým darcom“.

Tu je potrebné zmieniť, že hoci Foucault považuje vzťahy moci za intencionálne a ne-subjektívne, teda nevysvetľuje ich pôsobenie „nejakou inštanciou“ a nepovažuje moc za „*výsledok voľby či rozhodnutia individuálneho subjektu*“ (Foucault 1999: 111), uznáva, že moc môže slúžiť konkrétnym záujmom. Pýta sa, „*čomu slúži neúspech väzenia*“ (Foucault 2004: 273), „*prečo [...] má väzenie fabrikovať delikvenciu*“ (Tamtiež: 279). Odpovedá si užitočnosťou pri jej kontrole, pri kontrole tulákov, pri obmedzovaní politicky a ekonomicky závažných aktivít v prospech lokalizovanej kriminality. Inými slovami: „*Delikvencia [...] je agentom v službách nezákonnosti vládnych skupín*“ (Tamtiež: 281). Podobný príklad je dispozitív obmedzovania slobody pohybu, ktorý vznikol v rokoch 1825–1830, ktorého súčasťou je „*koherentná, racionálna stratégia, pri ktorej ale nie je možné identifikovať osobu, ktorá by ju vymyslela*“ (Foucault 1980: 203). Napriek tomu slúži konkrétnym záujmom ťažkého priemyslu „*podmaniť si tulákov a nestáťu pracovnú silu*“ (Tamtiež: 204). Takýto prístup má bližšie ku Gramscimu či kritickej diskurzívnej analýze. V niektorých sekciách sa analýza blíži marxistickej analýze ideológie. Mojm

cieľom však nie je postulovať všeobecné pravdy, ale iba poukázať na to, čo sa za pravdu považuje napríklad v akademickom diskurze.

Kľúčovou súčasťou diskurzov sú identity. Jednotlivé časti textu sú rozdelené podľa identít, ktoré analyzované diskurzy Slovensku prisudzujú. Nie sú pevnými bodmi, ktoré by subjekty ukotvovali v diskurze. Naopak, neustále sa menia a závisia od identít ostatných subjektov. Mocenské pôsobenie usiluje o dočasné uzavretie diskurzu a zafixovanie identít na konkrétnych miestach tak, aby uľahčili vládnutie. Aj v takom prípade však vždy nadržaná identita závisí od podriadenej a navzájom sa ako také definujú (k identite zamestnancov a zamestnankýň „rozvojových“ organizácií pozri napr. Eriksson Baaz 2005).

Vzniku diskurzu a na neho naviazaného dispozitívu (ktorý subjektom prisudzuje konkrétne identity) predchádza „*urgentná potreba*“ (Foucault 1980: 195). Tejto potrebe sa venujem v nasledujúcej časti. Diskurz reaguje na určitú spoločenskú potrebu, ktorá si vyžaduje jeho vznik. „[Š]tudovaný diskurz vykonáva v poli nediskurzívnej praxe“ konkrétnu funkciu (Foucault 2002: 104). Reakcia na vzniknutú spoločenskú potrebu je jednou z jeho funkcií, je jeho mocenským dopadom. Diskurz však môže mať aj iné dopady a funkcie, na ktoré takisto poukážem. Mojm cieľom bude zamerať sa práve na tieto dopady a skúmať ich mocenské dôsledky v diskurzoch slovenskej „rozvojovej“ spolupráce.

KONŠTRUKCIA SLOVENSKA AKO „ROZVINUTEJ“ KRAJINY

V tejto časti najprv vysvetlím potrebu Slovenska stať sa darcom, ktorá viedla k vzniku dispozitívu „rozvojovej“ spolupráce a následne sa zameriam na diskurz slovenskej „rozvojovej“ spolupráce, ktorý zaisťuje Slovensku identitu „rozvinutej“ krajiny.

Potreba Slovenska stať sa darcom

Ako už bolo zmienené, Foucault píše o „urgentnej potrebe“, ktorá predchádza vzniku dispozitívu. Pozrime sa na potreby, ktoré viedli k vzniku dispozitívu slovenskej rozvojovej spolupráce. Diskurz (ako súčasť dispozitívu) v tomto prípade reaguje na partikulárne potreby spojené s mocenským pôsobením v rámci spoločnosti. Jeho mocenským dopadom je teda naplnenie týchto potrieb.

Existovali minimálne dva faktory, pre ktoré sa Slovensko potrebovalo znovu stať darcom. Na jednu stranu tu bol prítomný tlak zo strany mimovládnych organizácií, ktoré po prehre Vladimíra Mečiara hľadali ďalšie aktivity, v ktorých by sa mohli realizovať. Spolu s nástupom vlády Mikuláša Dzurindu došlo k značnému poklesu príjmov zo strany západných darcov. Tí dovtedy financovali časť občianskej spoločnosti v boji proti mečiarizmu. Ich presun ďalej na východ a juh viedol k útlmu aktivít tretieho sektora na Slovensku a zmene jeho orientácie na slovenskú vládu ako nového darcu. Po páde Mečiara jednoducho vyvstala potreba finančného zaistenia časti občianskej spoločnosti. Jej súčasťou mohla byť potreba kooptovať potenciálne kritické hlasy ich finančným pripútaním k štátu (pre analýzu slovenských MVRO pozri Profant 2015a).

Len ťažko by sa dala nájsť explicitná formulácia tejto potreby a je otázne, či by vôbec niekomu z politických elít napadla. V rokoch po páde Mečiara mala časť občianskeho sektora k politickej pravici veľmi blízko. To však neznamená, že taká potreba neexistovala a že by nemalo zmysel ju skúmať. Je to dopad vzniku rozvojového dispozitívu, ktorý na ňu poukazuje. Ako som uviedol v úvode, to, že je moc asubjektívna a nemusí byť výsledkom rozhodnutia individuálneho subjektu, neznamená, že neslúži veľmi konkrétnym záujmom.

Prieskum z roku 2013 dobre ukazuje závislosť sektora MVRO na vláde (Brezáni 2013). Podobne ako v prípade českého rozvojového aparátu (Horký 2010) aj tu do hry vstupujú inštitucionálne záujmy. „*Aktéri rozvojovej spolupráce môžu [...] vonkajší diskurz využiť na presadzovanie záujmov, ktoré im samým môžu (a nemusia) zostať skryté, pretože sú v danom poli neprijateľné*“ (Tamtiež: 21). Slovenská „rozvojová“ spolupráca predstavuje

spoločenské pole, v ktorom aktéri pôsobia ako nezištní, ale zároveň pritom môžu usilovať o zaistenie svojej inštitucionálnej reprodukcie. Pre nás nie je podstatné, či naozaj sú nezištní, alebo naozaj iba chcú získať peniaze od štátu. Identita môže vychádzať z diskurzívnej konštrukcie „Ja“ ako altruistov, v ktorej využívanie peňazí od štátu je legitímnou súčasťou altruizmu. Podstatnejšie však je, že tu zvnútra od časti občianskej spoločnosti pôsobil tlak na zaistenie vlastného financovania, ktorý v súčinnosti s (omnoho dôležitejším) tlakom zvonka vytvoril potrebu existencie aparátu „rozvojovej“ spolupráce.

Ondrej Gažovič (2012) ukázal, že oficiálne dokumenty, ale aj respondenti a respondentky vnímajú „rozvojovú“ spoluprácu ako politiku, ktorá je nám de facto vnucovaná zvonka (pre ten istý argument v súvislosti s ČR pozri Horký 2010 a Rakúskom Hödl 2013). My (Slováci a Slovenky) dávame, pretože musíme. Napríklad v zákone č. 617/2007 Z. z. o oficiálnej rozvojovej pomoci sa píše, že SR „*sa riadi záväzkami vyplývajúcimi z medzinárodných zmlúv a dohôd týkajúcich sa oficiálnej rozvojovej pomoci a záväzkami prijatými v medzinárodných organizáciách, ktorých je Slovenská republika členom*“ (Zákon č. 617/2007: § 3). Podobne je tomu v Strednodobej stratégii ODA na roky 2003–2008 a na roky 2009–2013, či v Stratégii Ministerstva zahraničných vecí SR: Úspešné Slovensko v bezpečnom svete. Všetky zdôrazňujú povinnosť Slovenska ako hlavnú príčinu, pre ktorú dáva vláda peniaze na „rozvojovú“ spoluprácu (Gažovič 2012).³

Gažovičov výskum ukazuje, že pocit povinnosti majú aj praktici slovenskej „rozvojovej“ spolupráce. Čím vyššie politické poschodie, tým vyššiu dôležitosť pripisujú respondenti a respondentky vstupu Slovenska do Únie ako hlavnému dôvodu pre poskytovanie pomoci. Ako tvrdil respondent SAMRS, prevládajúcim myšlienkovým nastavením relevantných aktérov je, že to robíme preto, „*že musíme [... a] keď už musíme, tak nech nám to aj k niečomu je*“ (Tamtiež: 35). Pre predstaviteľa MZV zas „*hlavný dôvod je rozhodne náš vstup do Európskej únie...*“ (Tamtiež: 33; pre ten istý argument o Poľsku pozri Dražkiewicz-Grodzicka 2013: 66).⁴

Tieto tlaky zvonku aj zvnútra vyústili vo vznik dispozitívu nevyhnutného pre fungovanie slovenskej „rozvojovej“ spolupráce. Jej funkciou tak bolo uspokojiť ako zahraničné očakávania, že Slovensko sa stane darcom, tak inštitucionálne potreby malej časti občianskej spoločnosti hľadajúcej svoje nové uplatnenie a útlm jej kritického potenciálu. Čo je omnoho dôležitejšie, nový aparát dodal Slovensku posledný atribút „rozvinutej“ krajiny – účasť na „rozvojovej“ pomoci – a poslužil tak pri ukotvení jej identity. Jej budovaniu je venovaná nasledujúca sekcia.

Budovanie identity Slovenska ako darcu a slovenského ľudu ako ochotného pomáhať

Ako na to poukazujú Batora (2004) a Gažovič (2012), slovenská „rozvojová“ spolupráca neslúži len národnému záujmu, ale zároveň konštituuje tento záujem tým, že vytvára slovenskú identitu. „*Až keď vieme, kým sme, môžeme zistiť, čo chceme*“ (Ringmar 1996: 64). Iba potom, ako si uvedomíme našu národnú identitu, sme schopní formulovať náš národný záujem. „Rozvojová“ spolupráca nám slúži ako jeden z nástrojov na definovanie nás samých. Prostredníctvom tohto nástroja zahraničnej politiky sa stávame tým, kým chceme byť – členmi „rozvinutého“ sveta.

Toto budovanie identity však nie je nejakým ne-intencionálnym (a asubjektívnym) výsledkom našich aktivít, ale ako píše Gažovič: „*v oficiálnom diskurze je poskytovanie ODA reprezentované ako jeden z nástrojov konštitúcie identity krajiny v zmysle presadenia istého špecifického vnímania Slovenska zahraničnými aktérmi*“ (Gažovič 2012: 40). Využívanie „rozvojovej“ spolupráce je tak viacnásobné: nielenže slúži konkrétnym slovenským záujmom v oblasti zahraničnej politiky, ale zároveň spoluvytvára Slovensku istú identitu a z nej vyplývajúci lepší imidž v medzinárodnom spoločenstve (a tým slúži jeho záujmom na vyššej úrovni).

Snaha vytvoriť identitu „rozvinutej“ krajiny prostredníctvom podieľania sa na „rozvojovej“ spolupráci v roli darcu pochádza od elit na vládnej úrovni. Tí rozhodli o tom, že Slovensko sa stane darcom, o tejto otázke v slovenskej spoločnosti nikdy neprebehla diskusia a nikdy sa nestala predmetom kampaní politických strán. Budovanie identity „rozvinutej“ spoločnosti zvrchu je tu teda zrejme.

Nedochádza však k nemu len takto priamo od vlády a ministerstva smerom do zahraničia a smerom k občanom. Ďalšou (nevedno, či subjektívnou alebo asubjektívnou) stratégiou v rámci dispozitívu slovenskej „rozvojovej“ spolupráce je využitie prieskumov verejnej mienky na vytvorenie reprezentácie slovenskej spoločnosti ako ochotnej pomáhať, teda reprezentácie Slovenska ako darcu. Prieskumy majú dokázať, že Slovensko chce byť darcom, nie je mu to nanucované zvonku, ale spoločnosť si to sama praje a vláda iba reaguje na tento dopyt.

Vzhľadom na to, že Gažovič i Bátora už dostatočne preskúmali tvorbu slovenskej identity vládnuou elitou, ja sa pokúsim analyzovať nástroje konštrukcie slovenskej identity. Ich význam tkvie v tom, že aktéri slovenskej „rozvojovej“ spolupráce ich reálne využívajú⁵ a vždy k nim môžu siahnuť, ak by niekto chcel spochybníť identitu Slovákov a Sloveniek ako ochotných pomáhať a podporujúcich „rozvojovú“ spoluprácu. Existujú dva prieskumy verejnej mienky (FOCUS 2009) a (IVO 2005), ako aj prieskum (PMVRO 2012) a štúdia (Pontis 2010) zaoberajúce sa vzťahom slovenských politických strán k „rozvojovej“ spolupráci. Eurobarometer robil vlastné prieskumy medzi „novými“ členskými štátmi (Eurobarometer 2007) a medzi občanmi EÚ (Eurobarometer 2005, 2009, 2010, 2011, 2013).

Pozoruhodných je niekoľko zistení. V prvom rade, Slováci a Slovenky si vo všeobecnosti myslia, že je dôležité pomáhať⁶. Hlavný prvok stratégie tvorby diskurzu pomáhajúceho Slovenska sa vynára pri otázke ohľadom množstva peňazí, ktoré by ľudia v skutočnosti chceli poskytnúť. Už samotná formulácia otázky a možných odpovedí ponúknutých Eurobarometrom (2013: 30) naznačuje strach, že ľudia by mohli pomoc odmietnuť. Je zmienaná skutočnosť, že sme tie peniaze už sľúbili a 52 percent volí najmenej bolestivú, avšak stále ešte morálnu odpoveď, že „*by sme mali dodržať náš sľub a zvýšiť pomoc rozvojovým krajinám*“ (Tamtiež). Sedem percent je pre ešte viac pomoci. Pre nezvyšovanie „*napriek tomu, že to bolo sľúbené*“ (Tamtiež) je 14 percent a pre zníženie je 33 percent. Dôležitejšie ako tieto čísla však je spôsob formulácie. Ako by mal zadávateľ obavu, že by sa mohlo ukázať, že Slovenky a Slováci nechcú obetovať vlastné peniaze, ako na to poukázala bývalá predsedníčka Platformy mimovládnych rozvojových organizácií (PMVRO) Nora Beňáková (2013), a preto si odpovede poist'uje sugestívnou otázkou. Otázka teda v skutočnosti prezrádza omnoho viac o zadávateľovi než odpovede o obyvateľoch SR.⁷

Focus používa podobnú stratégiu. Najprv sa pýta, či Slovensko dáva dost alebo nie „*vzhľadom na svoje ekonomické možnosti*“ (FOCUS 2009: 38). Štrnásť percent si myslí, že nie, 39 percent, že akurát, a 29 percent, že je to priveľa (Tamtiež). Vzhľadom na to, že iba 9 percent vie (alebo správne háda), koľko „rozvojovej“ pomoci EÚ poskytuje (Eurobarometer 2007: 7), táto otázka viac meria postoje respondentov a respondentiek k našim súčasným „ekonomickým možnostiam“ než k „rozvojovej“ spolupráci.

Použitie jednotky množstvo peňazí „*mesačne v prepočte na obyvateľa*“ (FOCUS 2009: 39), ktorého cieľom je zjavne priblížiť čísla ľudským rozmerom a zmeniť milióny eur na centy, umožňuje agentúre, aby sa pýtala, či ľudia súhlasia so zvýšením pomoci „*o 10 centov teda na 1,10 eura mesačne v prepočte na obyvateľa*“ (Tamtiež). Kto by odmietol dať o 10 centov mesačne viac na boj proti chudobe? Hoci to možno znie neveriteľne, aj takto priaznivo naformulovaná otázka prináša negatívnu odpoveď od 39 percent respondentov a respondentiek, ktorí nesúhlasia s akýmkoľvek nárastom, a 10 percent súhlasí s nárastom o menej ako 10 centov. Dvadsaťjeden percent je za 10 centov a iba 13 percent by možno súhlasilo s naplnením slovenského cieľa v podobe 0,33 percenta HDP, ktorý

d'aleko presahuje spomínaných 10 centov. Opäť formulácia otázky vypovedá viac o zadávateľovi (Nadácia Pontis), ktorý, zdá sa, usiluje o čo najviac pozitívnych odpovedí a jeho cieľom nie je využitie napríklad kontrolných otázok alebo skupín odpovedajúcich napríklad na zvýšenie o milión eur v prepočte na HDP SR na rok.

Je tu teda zrejmy diskurz prieskumov verejnej mienky, ktoré konštruujú Slovákov a Slovenky ako národ ochotný pomáhať. Otázky však prinášajú aj protichodné odpovede, napríklad keď sa týkajú reálnych darov od respondentov a respondentiek, ktoré zaplatia z vlastného vrecka. 31 percent je pripravených platiť viac za „potraviny a ďalšie produkty z rozvojových krajín, aby podporili ľudí žijúcich v týchto krajinách“ (Eurobarometer 2013: 36).⁸ Zmienené tvrdenie Nory Beňákovskej tiež poukazuje na existenciu odlišného diskurzu. Štatistika Fair Trade doplná tento diskurz ešte menej lichotivým číslom.⁹ Zo Slovenska nie sú žiadne dáta, ale prieskum v Českej republike ukázal, že iba 5 percent respondentov a respondentiek nakupuje Fair Trade produkty (Kouřil 2010), a nie je dôvod očakávať, že na Slovensku by toto číslo bolo omnoho vyššie (skôr naopak).¹⁰

Áké identity teda konštruujú prieskumy verejnej mienky a štatistiky o férovom obchode? Odpovedajúci sú reprezentovaní na jednu stranu ako ochotní pomáhať (pričom prednosť vo výkone pomoci dávajú medzinárodným aktivitám). Otázky týkajúce sa platieb, názor vyjadrený Norou Beňákovskou, ako aj štatistiky z predaja Fair Trade produktov však vytvárajú opačný diskurz, a reprezentujú ľudí ako skôr neochotných naozaj prispieť a reálne neprispievajúcich. Je samozrejme na čitateľovi alebo čitateľke, aby sa rozhodli, ktorý diskurz považujú za pravdivý. Táto konzultácia je tak nevyhnutne mocenskou intervenciou v tom zmysle, že oficiálny diskurz konfrontuje s alternatívnym.

Treba však zdôrazniť, že mojím cieľom nie je implikovať vedomú manipuláciu sugestívnymi otázkami jedným smerom. Na takéto tvrdenie by bol potrebný odlišný výskum. Hoci ani toto nie je možné vylúčiť, prikláňať by som sa skôr k asubjektívnemu pôsobeniu diskurzu (pozri napr. Foucault 1999). Spôsob, akým sú otázky kladené, naznačuje, že tieto prieskumy majú slúžiť inštrumentálnym cieľom. Sugestívne otázky majú vyvolať čo najviac pozitívnych odpovedí. Zadávatelia potom budú môcť tvrdiť, že Slováci a Slovenky (alebo obyvatelia Európskej únie) sú národom ľudí, ktorí chcú pomáhať. Zatiaľ čo takéto tvrdenie je ťažko spochybniteľné a býva využívané pri dokazovaní legitímnosti slovenskej „rozvojovej“ spolupráce (pozri poznámku 4), odpovede na otázky spojené s reálnym vykonávaním darcovstva naznačujú omnoho menší záujem na strane obyvateľstva. Formulácia otázok v takom prípade nevyplýva z vedomej manipulácie v prospech konkrétneho výsledku, napriek tomu zodpovedá intenciam, akoby ich títo aktéri mali.

Je teda možné spochybniť legitimitu štátom dotovaného inštitucionálneho aparátu slovenskej „rozvojovej“ spolupráce. Pre ciele tohto textu je však dôležitejšie poukázať na využívanie prieskumov verejnej mienky ako nástroja na konštruovanie identity slovenského obyvateľstva ako pripraveného byť darcom a tým naplniť obsahom vládne zákony, dohody a stratégie.

Naopak, štúdia Pontisu (2010) a prieskum PMVRO (2012) poukazujú na skutočnosť, že téma „rozvojovej“ spolupráce takmer nefiguruje v programoch slovenských politických strán a politici o nej len zriedka hovoria na verejnosti. Tu sa ukazuje nezáujem o túto tému medzi voličmi a ich zástupcami. Cieľom mimovládneho sektora pritom je lobiť napríklad u poslancov, aby sa vôbec o tému „rozvojovej“ spolupráce začali zaujímať. Príkladom bola cesta poslanca a poslankyne za stranu Obyčajných ľudí a nezávislých osobností Jozefa Viskupiča a Evy Horvátovej do Kene (Krčmárik 2013).

Vidno tu teda zrejmu snahu prezentovať Slovensko ako darcu na úrovni vlády smerom navonok i snahu reprezentovať slovenské obyvateľstvo ako štedré a ochotné pomáhať. Poručníctvo „intencionálneho rozvoja“ (Cowen – Shenton 1996) sa tak nenachádza len na strane príjemcu, ale zdá sa byť prítomné aj na strane darcu. K vládnutiu nad obyvateľstvom dochádza tvorbou identity „rozvinutej“ spoločnosti, ktorá má nárok i vôľu byť súčasťou darcovskej komunity štátov.

KONŠTRUKCIA SLOVENSKA AKO „NOVÉHO“ DARCU SO ŠPECIFICKOU TRASFORMAČNOU SKÚSENOSŤOU

V tejto časti najprv poukážem na diskurz „starých“ a „nových“ darcov, ktorý vytvára pre Slovensko a ďalšie postkomunistické krajiny špecifickú identitu odlišnú od starých členov EÚ. Významnou súčasťou tohto diskurzu je vnímanie Slovenska ako krajiny, ktorá si prešla úspešnou transformáciou. Najprv ukážem mocenské dopady tohto diskurzu na Slovensku a potom vo vzťahu k „starým“ darcom.

Rozvojová spolupráca ako diskurzívny nástroj odlišenia starých a nových členských krajín EÚ

Prijatie identity „nového“ darcu umožnilo po vstupe do EÚ odlišenie tzv. starých od nových členských krajín na báze tejto identity. V súvislosti s nálepkou (diskurzom) „noví darcovia“ je potrebné najprv zmieniť existenciu akademického diskurzu, v ktorom panuje konsenzus ohľadom existencie poskytovania medzinárodnej pomoci dnešnými, tzv. novými darcami už pred rokom 1989. Tento konsenzus v akademickom diskurze však nevidno v diskurze vládných a mimovládnych aktérov. V ňom naopak dominuje reprezentácia Slovenska a ďalších postkomunistických krajín ako „nových“ darcov. Mocenským dopadom označenia „noví darcovia“ je nastolenie nerovného vzťahu medzi „starými“ a „novými“ darcami tým, že z „nových“ robí novícov a učňov, ktorí sa majú učiť od skúsenejších majstrov. Takéto označenie má za následok ďalší (v istom zmysle opačný) mocenský efekt – umožňuje vládam, aby nenaplnili svoje záväzky.

Počas reálneho socializmu, medzi rokmi 1948–1989, bolo Československo „významným donorom“ (Benč 2005: 75) a jeho pomoc dosahovala „z hľadiska množstva finančných objemov a zapojených ľudí dokonca omnoho väčšie rozmery ako dnes“ (Mesík 2012: 182). V 80. rokoch Československo poskytovalo pomoc do 124 krajín (napr. Vietnamu, Kube, Etiópii, Líbyi atď.), pozri Benč 2005: 75; Brzica 2002: 107) a išlo o sumu medzi „0,7–0,9 % HDP [...] bývalé Československo [tak patrilo] k najväčším darcom“ (Szép 2004: 10). Československo napríklad budovalo základné školy, poskytovalo pomoc so zavlažovaním, s budovaním tovární na spracovanie bauxitu, posielalo medicínsku pomoc, technické vybavenie, inžinierov atď. (Benč 2005: 75; Brzica 2002: 107). Je teda zrejmé, že medzi akademikmi neprebíha diskusia o tom, či Československo bolo darcom v minulosti, a ani sa necenzurujú, aby sa držali naratívu „nových“ darcov. Ich prístup však nepresahuje do širšej slovenskej „rozvojovej“ komunity, ktorá naďalej o Slovensku hovorí ako o „novom“ darcovi.¹¹

Napríklad Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce na roky 2014–2018 obsahuje nasledujúci odsek: „V období prípravy a schvaľovania Miléniových rozvojových cieľov (MDGs) pred rokom 2000 bola SR prijímateľom pomoci. K príprave nových cieľov rozvoja po roku 2015 už pristupuje ako darcovská krajina. Novému postaveniu, úlohám a zodpovednosti je prispôsobené aj strategické zameranie rozvojovej spolupráce SR“ (MZVaEZ 2013: 4). V Stratégii na roky 2009–2013 sa o Slovensku ako o novom darcovi písalo explicitnejšie v súvislosti s „[k]omparatívnymi výhodami Slovenskej republiky [...] ako nového darcu...“ (MZV 2009: 11). O Slovensku ako o novom darcovi písala aj bývalá predsedníčka slovenskej Platformy MVRO Nora Beňáková (2010: 4).¹²

Ďalšou oblasťou, v ktorej je rozlíšenie na „starých“ a „nových“ darcov viditeľné, je prax slovenských MVRO. Pri implementácii projektov je ich úlohou prenášať transformačnú skúsenosť. Tým zosobňujú novosť slovenskej rozvojovej spolupráce vzhľadom k „starým“ darcom, ktorí si neprešli podobnou tranzíciou k demokracii. Týmto sa budeme zaoberať v nasledujúcich dvoch sekciách, avšak tu je mojím cieľom poukázať na skutočnosť, že prax MVRO je dôsledkom diskurzu novosti a sama je tak týmto diskurzom. (Ako som uviedol v teoretickej časti, diskurz nie je možné redukovat' na jazyk a hovorenie.) Bez potreby prinášať ako „nový“ darca niečo odlišné, než robia „starí“ darcovia by možno slovenská transformačná skúsenosť nebola taká dôležitá a slovenská

vláda by sa zamerala na rovnaké projekty ako starí darcovia (ako sa to často aj v realite deje).

Takže tu máme minulosť „rozvojovej“ spolupráce, na ktorú slovenská rozvojová konštitúcia zabúda a toto zabúdanie jej umožňuje napasovať sa do nálepky „nový darca“. K podobnému javu dochádza aj u ďalších „nových“ donorov. V Poľsku dokonca ministerstvo zahraničných vecí požaduje, aby sa štúdie nezaoberali poľskými „rozvojovými“ aktivitami v rámci RVHP (Drażkiewicz-Grodzicka 2013: 66).¹³

Ďalší argument poukazuje na mocenské dôsledky tohto zabúdania. Podľa Mirely Oprey (2012: 73) „*môže mať diskurzívna konštrukcia EÚ-12 ako ‚nových‘, ‚novícov‘, ‚začiatočníkov‘ a ‚neskúsených‘ ideologické dopady*“. Táto rumunská autorka študovala správy o pokroku, monitorovacie správy a ďalšie dokumenty vydávané Európskou komisiou, ktoré monitorovali rumunský pokrok v procese vstupu do EÚ. Vytvorili „*typ strategického diskurzu*“ (Tamtiež: 76), ktorý nielenže zaznamenával „*pokrok smerom k prístúpeniu neutrálnym a nezainteresovaným spôsobom, ale zároveň hral kľúčovú úlohu vo formovaní inštitucionálneho správania sa tým, že ukazoval, aké sú požadované štandardy pre kandidátske krajiny, aby mohli byť označené ako dosahujúce pokrok*“ (Tamtiež, zvýraznenie pôvodné). Jej výskum by sa veľmi pravdepodobne dal aplikovať aj na slovenský prípad. Podľa zmienených dokumentov Rumunsko nie je medzinárodným darcom, ale od kandidátskej krajiny sa očakáva, že sa ním stane. Musí definovať svoju rozvojovú politiku, táto sa však nevzťahuje na Rumunsko, ale je niečím, čo Rumunsko „*musí [urobiť] podľa štandardov EÚ*“ (Tamtiež: 78). Aby mohli skutočne prebrať normy EÚ, musia byť Rumunsko (aj Slovensko) reprezentované ako „*noví darcovia*“. Ich podpora sa netýka snahy „*stať sa členmi darcovskej komunity, ale snahy začleniť sa do komunity západných darcov a podriať sa tak dominantnému rozvojovému diskurzu reprezentovanému OECD-DAC normami prefiltrovanými mäkkým rozvojovým právom EÚ*“ (Tamtiež: 79). V tomto zmysle sú podporované, „*aby ignorovali a zabudli na svoje staršie skúsenosti, najmä na tie, ktoré by ich mohli posunúť mimo rozvojovú prax OECD-DAC*“ (Tamtiež).

Zatiaľ čo slovenská akademická sféra zaoberajúca sa „rozvojom“ nemá problém s akceptovaním medzinárodnej pomoci počas minulého režimu, zvyšok slovenskej rozvojovej konštitúcie túto (česko)slovenskú skúsenosť vymazáva z kolektívnej pamäte. Slovensko je najčastejšie reprezentované ako „nový darca“. Táto reprezentácia slúži mocenským potrebám vo vzťahu medzi EÚ a novými členskými krajinami. Predstava asymetrického vzťahu v poznaní umožňuje požadovať, aby neskúsení aktéri prijali normy aktérov, ktorí vedia, ako sa má „rozvojová“ spolupráca robiť, pretože už s ňou majú svoju skúsenosť. Slovensko tak preberá normy v oblasti, do ktorej by mohlo prispieť svojimi skúsenosťami. Moc diskurzu má za následok podriadenie sa silnejším aktérom.

Prijatie nálepky „nový darca“ však zároveň vytvára priestor pre rezistenciu voči dominantným aktérom a poukazuje tak na jej dvojznačnosť. Vznik partikulárnej skupiny „noví darcovia“ tejto skupine umožňuje, aby sa chovala podľa vlastných špecifických noriem a odlišovala sa tak od etablovaných darcov v tom, čo by mal „dobrý darca“ robiť. Ghica (2013) prirovnáva túto nálepku k logickému omylu zvanému falošná stopa (red herring)¹⁴. Podľa nej „*je pravdepodobnejšie, že politici využívajú regionálne označenie rétoricky buď na to, aby nemuseli substantívne naplniť ODA [oficiálnu rozvojovú pomoc], alebo aby si vytvorili identitu a tým interne legitimizovali vlastnú pozíciu nie ako medzinárodného darcu, ale ako jednej z lepších krajín v rámci regiónu*“ (Tamtiež). Jedným z hlavných argumentov v tomto zmysle je množstvo „rozvojovej“ pomoci. Zatiaľ čo bohatší darcovia si za ciele stanovili úroveň 0,7 percenta HDP, bývalé socialistické krajiny majú svoj cieľ na 0,33 percenta. Avšak nie sú schopné dosiahnuť ani ten a súťažia na úrovni 0,05– 0,15 percenta o to, kto je „lepšou“ krajinou v regióne. Vytvorenie skupinového označenia „noví darcovia“ zároveň „*zanedbáva významné rozdiely medzi členmi tejto skupiny a významné podobnosti s inými darcami, či už starými alebo novými*“ (Tamtiež).

Je tu teda vidno ambivalentné mocenské pôsobenie diskurzu. Na jednu stranu diskurz „nových“ darcov ako novícov utvára nerovný mocenský vzťah a jeho dopadom je preberanie cudzích noriem novými členskými krajinami. Na druhú stranu tento diskurz vytvára skupinu, ktorá umožňuje omnoho efektívnejší odpor voči moci a rezistenciu voči normám EÚ.

Nasledujúce časti sa venujú diskurzu transformačnej skúsenosti a ukazujú, aké sú jeho mocenské dopady na domácej i zahraničnej pôde a akým spôsobom je prijímaný tento diskurz jeho realizátormi na mimovládnej úrovni na Slovensku.

Diskurz úspešnej transformácie, jeho mocenský dopad a odpor voči nemu

Významným prvkom slovenskej (a vyšehradskej) „rozvojovej“ spolupráce je transformačná skúsenosť.¹⁵ Slovensko zdieľa svoju údajnú schopnosť uspieť v transformácii najmä s krajinami v blízkom okolí EÚ a so severnou Afrikou. Hlavne v oficiálnych dokumentoch sa dá dočítať o slovenských „komparatívnych výhodách“ (MZV 2009: 11). Napríklad v Strednodobej stratégii na roky 2009–2013 sa píše, že „Slovenská republika je aj naďalej pripravená a ochotná podeliť sa o svoje transformačné skúsenosti a o znalosti týkajúce sa reformného procesu v kľúčových sektoroch, ako sú demokratizácia, budovanie právneho štátu, rozvoj občianskej spoločnosti, podpora dobrého spravovania vecí verejných či reforma bezpečnostného sektoru“ (Tamtiež: 14). Ďalej „SR sa tiež môže podeliť o skúsenosti s transformáciou zdravotníctva i sociálnymi reformami“ (Tamtiež). Chceme zdieľať naše vedomosti o ekonomických reformách a takisto o „rozvoji infraštruktúry s pozitívnym vplyvom na trvalo udržateľný rozvoj a ochranu životného prostredia“ (Tamtiež: 15).¹⁶ Aj oficiálni predstavitelia z MZV sa vyjadrujú v podobnom duchu o potrebe exportovať našu skúsenosť s transformáciou. Napríklad bývalý štátny tajomník sa vyjadril, že pomáhať chudobným, aby sa dostali z chudoby, znamená „naučiť [ich], ako majú rozumne gazdovať“ (Ježovica 2011).

Diskurz úspešnej transformácie nie je len významným diskurzom slovenskej „rozvojovej“ spolupráce, ale je aj hegemonickým celospoločenským diskurzom, ktorého mocenským dopadom je legitimizácia súčasného režimu. Tradičný naratív o režime spred roku 1989 prezentuje systém tejto doby ako totalitárny a súčasný systém ako zosobnenie slobody (pre podobné naratívy pozri napr. časopis Pamäť a história v českom Ústave pre štúdium totalitných režimov). Takýto binárny prístup predpokladá v minulosti totálny útlak spoločnosti a amorálny režim založený na lži. Ten je v protiklade k spoločnosti, ktorá sa mu nemohla postaviť, a nanajvýš, ak obsahovala ostrovčeky slobody – disidentov. Totalitárny model spoločnosti pred rokom 1989 umožňuje následné binárne otočenie a romantizujúci prístup k súčasnému modelu, ktorý je z definície opakom minulého režimu, a preto je slobodný a správny (pre podobný argument pozri napr. Pullmann 2011). Na tejto romantizácii buduje rozvojová konštituencia svoj hlavný diskurz, vďaka ktorému si nárokuje špecifické poznanie. To sa dá potom prenášať v rámci „rozvojovej“ spolupráce do iných krajín.¹⁷

Treba teda zdôrazniť pevnú previazanosť jedného z hlavných diskurzov slovenskej „rozvojovej“ spolupráce – skúsenosť s transformáciou – s hegemonickým celospoločenským diskurzom úspešnej transformácie. Tento je kľúčový pre legitimitu súčasného režimu a v ňom pôsobiacich nerovných vzťahoch, napr. útlaku sociálne vylúčených. Diskurz „rozvojovej“ spolupráce sa na tomto útlaku nepriamo podieľa tým, že normalizuje predstavu úspešnej transformácie a zavádza ju do konkrétnej praxe. Ak svoju skúsenosť vyvážame, je samozrejmé, že je pozitívna (hodná vývozu).

To ale neznamená, že súčasťou diskurzu nie je aj priznanie chýb. Napríklad v organizácii PDCS sú si vedomí chýb a interne diskutujú o tom, že exportujú vedomosti, ako sa niektoré veci robiť nemajú, a nie vzorce hodné nasledovania (Rozhovor č. 1, 2013). Respondentka Nadácie Pontis zase v súvislosti s Tuniskom povedala: „My sa snažíme Tunisianov

konfrontovať s nejakými good a bad practices z transformácie“ (Rozhovor č. 5, 2013). O chybách počas transformácie sa vo svojich prejavoch zmiňujú napríklad minister Lajčák či veľvyslanec SR v Moldavsku. V podobnom duchu sa na stretnutí so srbským premiérom vyjadril aj premiér Robert Fico (TASR 2014).¹⁸ Takisto Národný konvent o EÚ realizovaný napríklad v Srbsku, Čiernej Hore, Bosne, Moldavsku či Ukrajine upozorňuje na chyby, ktoré sa stali v procese reforiem.¹⁹ Môj vlastný výskum z oblasti transformačnej skúsenosti v ČR takisto ukazuje, že ako na ministerstve, tak aj medzi realizátormi nedochádza k romantizácii transformačnej skúsenosti a títo aktéri priznávajú aj chyby (napríklad v oblasti ekonomickej transformácie).²⁰

Je však otázne, nakoľko takéto kritika oslabuje hegemonický diskurz. Uznanie transformačných omylov na všeobecnej úrovni politických prehlásení (ktoré úplne absentuje v oficiálnych dokumentoch) nemusí nutne znamenať ich dôkladné preskúmanie či hľadanie hlbších príčin týchto chýb. Skôr upevňuje predstavu o úspešnej transformácii, ktorú sme však nedosiahli bez zakopnutí. Celkovú úspešnosť transformácie ale nikto z rozvojového aparátu nespochybňuje.

To, čo sa môže na prvý pohľad zdať ako odpor voči dominantnému diskurzu úspešnej transformácie na strane aktérov „rozvojovej“ spolupráce, tak môže byť súčasťou umiernennej kritiky vedenej v rámci nespochybnených mantinelov liberálnej demokracie a kapitalizmu. Takisto je dôležité si uvedomiť, na akých fórach, v akých vzťahoch a do akej miery dochádza k uznaniu omylov slovenskej transformácie. Hlbšia kritika, ktorá by mohla viesť k spochybneniu celkovej úspešnosti tejto transformácie, v diskurze „rozvojovej“ spolupráce (zatiaľ) nemá miesto.

Na základe vlastného pozorovania by som ešte poznamenal, že zmena v prospech uznania *niektorých* omylov je pomerne nedávna a pochybujem, že by bolo možné nájsť prejav spred piatich rokov, ktorý by sa vyjadroval v tomto duchu. Dochádza teda k určitej zmene v diskurze, ktorý naďalej pôsobí ako derivát celospoločenského diskurzu, ale to, či táto zmena znamená počiatok rozpadu celospoločenského konsenzu, alebo jeho normalizáciu vykonaním miernej sebakritiky, je otázne. Faktorom tu tiež môže byť časová vzdialenosť od reálneho vykonávania transformácie a nástup novej generácie úradníkov i politikov, ktorí už za transformačné omyly nenesú zodpovednosť, a preto „si“ ich môžu priznať.

V nasledujúcej časti poukážem na mocenské dopady diskurzu skúsenosti s transformáciou a reprezentácie Slovenska ako „nového“ darcu na medzinárodnej úrovni.

Diskurz transformačnej skúsenosti ako nástroj inferiorizácie Slovenska ako „nového“ darcu

O transformačnej skúsenosti v súvislosti s „rozvojom“ spolupracou nových členských krajín existuje viacero zdrojov. Základným dokumentom na úrovni EÚ je *Európske transformačné kompendium* (European Commission 2010). Väčšina výskumov sa dosiaľ zameriavala na spôsob, akým kapitalizovať transformačnú skúsenosť, a nerefletovala ju kriticky (pozri napr. Hanšpach 2004; Szent-Iványi – Tétényi 2008, pre dobrý prehľad akademického, politického a oficiálneho diskurzu pozri Horký 2012: 19–20).

Cieľom tejto časti nie je zaoberať sa samotnými projektmi transformačnej skúsenosti, ani ďalšími aspektmi tejto politiky. Dobre ich zhrnul Ondřej Horký-Hlucháň, ktorý považuje transformačnú skúsenosť za „mýtus“ (Horký 2012: 27), slúžiaci trom cieľom. Za prvé, skrýva v sebe neschopnosť ČR exportovať čokoľvek podobné transformácii (to by totiž zahŕňalo množstvo politickej práce). Zároveň (ako to zmiňuje aj Ghica 2013) skrýva neschopnosť dodržať svoje záväzky týkajúce sa „rozvojovej“ spolupráce, ktoré sú už beztak nižšie ako v bohatších krajinách EÚ. A napokon, „skúsenosť s transformáciou ako prechodná záležitosť výborne zakrýva podporu úzkym národným alebo čisto partikulárnym záujmom krajín strednej a východnej Európy, MVO a firiem“ (Tamtiež: 28, pozri aj nižšie). Umožňuje podporu „politickým, bezpečnostným a komerčným záujmom

v *krajinách so stredným príjmom na východe a juhovýchode Európy*“ (Tamtiež). Diskurz transformačnej skúsenosti teda podľa Horkého využívajú aktéri „rozvojovej“ spolupráce na inštrumentálne ciele.

Zároveň však má tento diskurz iný mocenský dopad. Kľúčová pre porozumenie vzniku diskurzu o prenose transformačnej skúsenosti je potreba legitimizovať nálepku „noví darcovia“. V rozvojovom diskurze je „Ja“ definované skrz Iného prostredníctvom binárnych opozícií. Tie zahŕňajú dichotómie ako napríklad aktívny/pasívny alebo racionálny/iracionálny a najmä rozvinutý/rozvojový. Slovensko je súčasťou tohto diskurzu ako darca tým, že prijíma pozíciu „rozvinutej“ krajiny, ktorá spolupracuje s príjemcami pomoci.

Na jednu stranu stačilo Slovensku na to, aby si nárokovalo status „rozvinutej“ krajiny, členstvo v OECD a poskytovanie „rozvojovej“ spolupráce (pozri napr. Gažovič 2012). Ponúklo obvyklý repertoár „rozvojových“ projektov a zapadlo do existujúceho medzinárodného rozvojového dispozitívu. Na druhú stranu však tým, že si osvojilo nálepku „nový darca“, potrebovalo niečo špeciálne na odlišenie sa od tradičných darcov. Tu prišla vhod skúsenosť so socializmom, po ktorej nasledovala tzv. tranzícia k demokracii a skúsenosť s ňou sa stala znalosťou, ktorú je možné exportovať.

Myšlienka úspešnej transformácie umožnila, aby vznikol vzťah medzi darcom a recipientom, medzi „rozvinutou“ a rozvojovou“ krajinou založený na veľmi špecifickej báze. Tento „rozvoj“ nie je definovaný industrializáciou alebo masovou spotrebou. Kľúčovým definičným znakom sa stáva skúsenosť s transformáciou, teda skúsenosť s partikulárnym typom „rozvoja“, zmeny od horšieho k lepšiemu, v tomto prípade od autoritárskeho režimu na režim demokracie západného typu.

Týmto spôsobom je Ja naďalej konštituované ako oplývajúce poznaním a skúsenosťami, v ostrom protiklade k Iným, ktorým poznanie o tom, ako dosiahnuť zmenu a úspešne prejsť transformáciou, chýba.²¹ Rozvojový diskurz tak ostáva nedotknutý a Slovensko môže spolu s ďalšími bývalými socialistickými krajinami EÚ obsadiť špecifickú niku na rozvojovom trhu. Sú to špecifickí darcovia so špecifickými znalosťami, čím sa síce odlišujú od „tradičných“ darcov, avšak sú „rozvinutí“, ako to vyžaduje ich identita a členstvo v EÚ a OECD.

Nejde však len o špecifickú niku na rozvojovom trhu, pretože tu nejde iba o logiku daru medzi darcom a príjemcom, ktorá vytvára nerovný mocenský vzťah.²² To, čo vzniká, je komplexnejší „globálny cyklus povinnosti“ (Dražkiewicz-Grodzicka 2013). Slovensko (rovnako ako Poľsko) neguje existujúcu hegemoniu tým, že sa z neho stáva darca. Podobne to urobili Bangladéš, Srí Lanka a Dominikánska republika, ktoré sa na krátky moment stali darcami, keď pomohli Spojeným štátom americkým po hurikánoch Katrina a Rita. Ale logika medzinárodného dávania a prijímania je komplexnejšia a nedeje sa len na vertikálnej osi medzi darcom a prijímateľom, ale aj na horizontálnej osi medzi samotnými darcami. „Zmena v označovaní niečej pozície v globálnom reťazci darov je spôsob, ako vyjednávať o globálnych mocenských vzťahoch. Nestačí však sa iba stať darcom [...]. Pretrvávajúca súťaž medzi darcami a rebríčky OECD naznačujú, že (rozvojový) dar má bližšie k potlachu²³ ako k iným formám výmeny a performancii veľkorysosti“ (Tamtiež: 71).

Slovensko sa zbavilo svojho osudu bezmocného prijímateľa, ale zároveň akceptovalo pozíciu inferiérneho darcu vo vzťahu k skúseným západným darcom a skúsenosť s transformáciou mu umožňuje hrať túto úlohu. Stáva sa z neho špecifický – „nový“ – darca, ktorý poskytuje menej pomoci než tradiční darcovia a jeho expertíza je taktiež odlišná. Kategórie rozvojový/rozvinutý tak nie sú postačujúce na to, aby pomenovali pôsobenie moci (Tamtiež: 72) Asymetrické mocenské vzťahy v „rozvoji“ sú komplexnejšie o to viac, o čo zložitejšia je logika daru pôsobiaca v tejto oblasti. Diskurzívne stratégie potom slúžia nielen na odlišenie sa od príjemcov, ale aj na odlišenie rôznych kategórií darcov. Ich mocenským dôsledkom je hierarchické rozlíšenie darcov, v ktorom Slovensko (dobrovoľne) prijíma druhoradé miesto.

V poslednej časti nadviažem na zmienenu kritiku inštrumentalizácie diskurzu transformačnej skúsenosti od Horkého-Hlucháňa a budem sa venovať koeexistujúcim diskurzívnym podskupinám a ich mocenským dopadom.

KONŠTRUKCIA SLOVENSKA AKO EGOISTICKÉHO, ALTRUISTICKÉHO A EFEKTÍVNEHO DARCU

Ako bolo už zmienené v teoretickej časti, diskurzy obsahujú tzv. body ohybu alebo diskurzívne podskupiny. Nájdeme ich aj v slovenskom rozvojovom diskurze. V tejto časti sa zameriam na štyri takéto body ohybu – altruizmus, egoizmus, efektivitu („rozvojovej“ spolupráce) a komplementaritu a koordináciu (darcov). Kým altruizmus a egoizmus zjavne stoja proti sebe, pričom altruizmus zdanlivo dominuje diskurzu „rozvojovej“ spolupráce, efektivita je nadradená komplementarite a koordinácii, ktoré sú jej kľúčovou súčasťou. Tieto diskurzívne podskupiny umožňujú Slovensku prijať identity altruistického, egoistického a efektívneho darcu.

Hoci sa na prvý pohľad zrejme zdá, že altruizmus je dominantnou diskurzívnou podskupinou, v oficiálnych dokumentoch je omnoho jednoduchšie nájsť egoistickú argumentáciu.

Ondrej Gažovič vo svojom výskume ukazuje, že hlavným argumentom pre poskytovanie „rozvojovej“ spolupráce je argument povinnosti, ktorý spadá pod logiku následkov (hoci by nemusel), teda pod egoizmus. Dobré je to vidieť aj v Strednodobej stratégii na roky 2014–2018, ktorá zdôrazňuje globálne problémy ako vyčerpávanie nerastných zdrojov, nelegálnu migráciu, klimatické zmeny atď. Tieto sú „výzvami“ (MZVaEZ 2013: 5) pre „rozvojovú“ spoluprácu a z nich vzniká potreba hľadať efektívne riešenia.

Naopak Zákon o oficiálnej rozvojovej pomoci z roku 2007 „*prináša jednoznačne altruistickú interpretáciu slovenskej ODA – jej úlohou je v maximálnej možnej miere pomáhať prijímajúcim krajinám a tento cieľ je hodnotený kladne bez ohľadu na to, ako naplňa iné záujmy SR*“ (Gažovič 2012: 33).

Podobne v primárnom práve EÚ nájdeme obe interpretácie, napríklad v článku 3 Hlavy 1 Zmluvy o EÚ sa píše o presadzovaní „*svojich hodnôt a záujmov*“ (EÚ 2010: 17), pričom zdôrazňované sú v texte najmä hodnoty ako podpora demokracie, ľudských práv, základných slobod atď. (napr. v čl. 21, hl. 5). Takéto formulácie je možné vnímať viac altruisticky.

Konkrétnejšie sa potom dichotómia altruizmus/egoizmus prejavuje v kritériách, z ktorých slovenská vláda vychádza pri definovaní teritoriálnych a sektorových priorít. Na strane altruizmu sem patria „*potreby partnerských krajín*“ (MZVaEZ 2013: 9), na strane egoizmu „*globálne výzvy a zahraničnopolitické a ekonomické priority SR*“ (Tamtiež).²⁴

Dôležité je tiež, že v slovenskom diskurze rozvojovej spolupráce dochádza k odklonu od dôležitosti chudoby. Kým v Stratégii na roky 2009–2013 bola jedným z kritérií „*úroveň sociálneho, ekonomického a politického rozvoja*“ (MZV 2009: 12) chápaná podľa HDI, v novej Stratégii toto kritérium nenájdeme. Iba v prípade Afganistanu je zmienené, že ide o LDC („*najmenej rozvinutá krajina*“), v prípade ďalších krajín, pri ktorých by sa dalo tiež argumentovať úrovňou chudoby, sa používajú iné argumenty. U Keni je zdôraznené, že je „*tradičným partnerom SR*“ (MZVaEZ 2013: 9), a v prípade Južného Sudánu, že slovenské MVO si tam „*vybudovali pozitívne renomé*“ (Tamtiež: 10). Altruizmus sa teda prejavuje omnoho menej kritériom úrovne „rozvoja“, ako tomu bolo v predchádzajúcich oficiálnych dokumentoch, a zameriava sa (na rétorickej úrovni) na potreby partnerských krajín.

Naopak medzinárodný diskurz „rozvojovej“ spolupráce sa v prvom rade týka odstraňovania chudoby. Prvý Miléniový rozvojový cieľ je zrejmy: „*Odstrániť extrémnu chudobu a hlad*“ (MZV n. a.).²⁵ Aj „*hlavným cieľom politiky [Európskej] Únie v oblasti rozvojovej spolupráce je obmedzovanie chudoby a v dlhodobom horizonte jej odstránenie*“ (EÚ 2010: 141, čl. 208).

Zároveň sú však súčasťou diskurzu rozvojovej spolupráce diskurzívne podskupiny efektívnosti a koordinácie a komplementárnosti. Článok 210 Lisabonskej zmluvy hovorí jasne: „*S cieľom podporovať komplementárnosť a efektívnosť svojich činností Únia a členské*

štáty koordinujú svoje politiky rozvojovej spolupráce“ (čl. 210, s. 142).²⁶ Parížska deklarácia efektivity takisto zaväzuje darcov „plne využiť svoje komparatívne výhody na úrovni sektorov alebo krajín“ (OECD 2008: 6) a Akčná agenda z Akry píše o redukovaní fragmentácie pomoci „zlepšovaním komplementarity snáh darcov a delby práce medzi nimi“ (Tamtiež: 17).

Takže na jednu stranu diskurzu dominuje odstraňovanie chudoby a významným prvkom je altruizmus darcov. Vedľa neho je však súčasťou diskurzu egoistický dôraz na národný záujem. K tomu sa pridáva diskurz efektívnosti opierajúci sa o diskurz koordinácie a komplementarity darcov.

Zmienená skúsenosť s transformáciou je prvkom, ktorý, ako už bolo zmienené, umožňuje odlišiť Slovensko a ďalšie postkomunistické krajiny od darcov na západ od našich hraníc. Zároveň však môže mať táto skúsenosť aj iný mocenský dopad. Voľba konkrétnej diskurzívnej podskupiny môže byť vodítkom pre výber recipientských krajín. Podľa OECD by transformačná skúsenosť mala ovplyvňovať výber programových alebo projektových krajín. Špeciálna peer review správa DAC OECD o slovenskom programe „rozvojovej“ spolupráce odporúča: „Slovensko by malo dohliadnuť na to, aby sa jeho darcovské komparatívne výhody prejavili v jeho politike a selekcii priorít a krajín“ (OECD 2011). Pod slovenskou komparatívnou výhodou pritom DAC rozumie schopnosť posunúť ďalej vlastnú skúsenosť s transformáciou a podrobnú znalosť a blízkosť k východnej Európe (Tamtiež).

Diskurzívne podskupiny efektivity a komplementarity a koordinácie umožňujú odlišnú interpretáciu tých istých výsledkov, aby slúžili celkom odlišným záujmom. Kým v diskurzívnej podskupine altruizmu sú zahraničnopolitické priority SR vnímané negatívne ako popierajúce (zdanlivo) dominantnú logiku „rozvojovej“ spolupráce, v diskurzívnych podskupinách efektivity a komplementarity a koordinácie sú vnímané pozitívne ako príklady efektívneho fungovania „rozvojovej“ spolupráce.

Mocenský dopad je tak aj tu viditeľný. Skupiny preferujúce krajiny v oblasti záujmov SR získavajú omnoho presvedčivejší argument než ten, ktorý mali doteraz a ktorý bol do určitej miery kontraproduktívny. Nemusia viac argumentovať, že tým, že „pomáhame“ v našom blízkom susedstve, zároveň pomáhame aj sebe, ale môžu tvrdiť, že to je priestor, kde by sme mali pomáhať, pretože tam je naša komparatívna výhoda a to od nás očakáva darcovská komunita.

Použijem dva (pre tento prípad vhodné, ale inak bez ďalších kritérií zvolené) príklady existujúceho výskumu a pokúsim sa reinterpretovať ich výsledky podľa odlišných diskurzívnych podskupín, aby som ilustroval svoj argument. Prvým je výskum smerovania prostriedkov určených na „rozvojovú“ spoluprácu krajín Vyšehradskej štvorky Balázsa Szent-Iványiho. On sám kritizuje „zjednodušujúce“ (Szent-Iványi 2012: 70) rozdelenie na altruizmus a egoizmus a používa viaceré vysvetľujúce premenné – veľkosť krajiny, jej HDP na osobu merajúca potrebnosť, rast HDP a kvalitu inštitúcií merajúce zásluhovosť, a napokon skupiny krajín merajúce národný záujem (západný Balkán, SNŠ, Irak a Afganistan). Jeho závery *potvrdené výskumom* sa však vracajú k zmieňovanej dichotómii. Podľa neho „nie sú ani úroveň chudoby [...] ani minulé výkonnosť príjemcov významnými faktormi pri vysvetľovaní rozhodnutí týchto štyroch darcov o alokovaní prostriedkov“ (Szent-Iványi 2012: 84). Tieto krajiny „podporujú hlavne recipientov, u ktorých majú politické, bezpečnostné a ekonomické záujmy, napríklad krajiny západného Balkánu a región strednej a východnej Európy sú najvýznamnejšími príjemcami“ (Tamtiež). Ďalej posielajú pomoc do Iraku a Afganistanu ako dôsledok svojich členských povinností v rámci NATO a tiež kvôli svojim úzkym väzbám na USA. Signifikantné je tiež zasielanie pomoci podľa vzťahov pred rokom 1989 (napr. pomoc Vietnamu z Českej republiky).

Odlišná interpretácia využívajúca diskurz efektívnosti by vetu o podpore recipientov, u ktorých majú bezpečnostné a ekonomické záujmy, mohla nahradiť napríklad takto znejúcimi vetami: Krajiny V4 podporujú hlavne príjemcov, u ktorých má ich pomoc najvyššiu efektívnosť, to znamená tam, kde najlepšie poznajú dané prostredie, a tam, kde bude

ich skúsenosť s transformáciou najlepšie využitá. Ide o krajiny západného Balkánu a región strednej a východnej Európy.

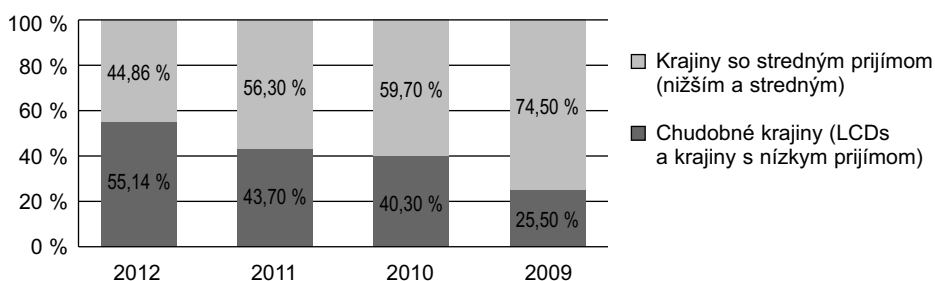
Balázs Szént-Iványi prichádza s trochu odlišným záverom pre Slovensko: „Slovensko sa [však] zdá byť krajinou, ktorá sa najviac odlišuje od ostatných. Príjem na hlavu príjemcov je signifikantný – aj keď iba marginálne –, čo znamená, že krajina sa možno zameriava na chudobu na rozdiel od zvyšných troch“ (Tamtiež: 81).

Odlíšna interpretácia by mohla znieť: Slovensko sa odlišuje od ostatných krajín v tom, že nevyužíva efektívne peniaze určené na „rozvojovú“ spoluprácu a mína ich v krajinách, kam svoju pomoc posielajú iní darcovia a kde nemôže využiť svoju komparatívnu výhodu transformačnej skúsenosti a znalosti miestnej spoločnosti a krajiny.

Druhým príkladom je graf zo správy slovenskej Aid Watch za rok 2012.²⁷ Rozdeľuje krajiny podľa príjmu na chudobné a na krajiny so stredným príjmom. Zameraním sa na kategóriu príjmu normatívne implikuje význam tejto kategórie a naznačuje, že pomáhať by sa malo chudobným krajinám, ktoré pomoc potrebujú viac ako krajiny so stredným príjmom. Takisto nastoľuje otázku, prečo vôbec idú financie do druhej kategórie krajín. Svojim diskurzom tak spadá do dichotómie egoizmu/altruizmu. Altruistická pomoc ide tam, kde je to najpotrebnejšie, teda chudobným, naopak za egoistickou sú pravdepodobne iné záujmy, a preto ide do iných krajín.

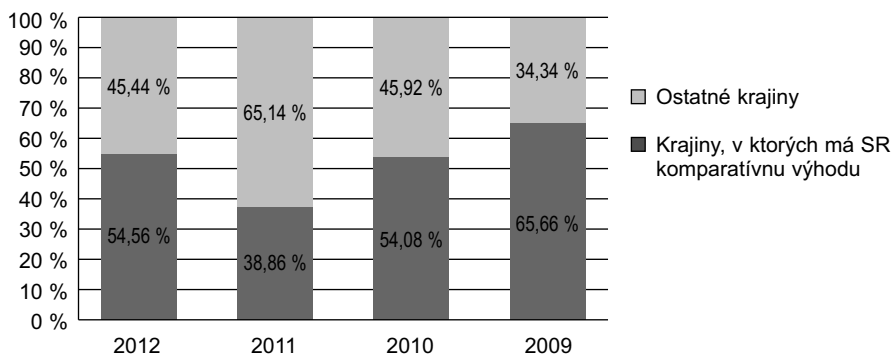
Odlíšny prístup by sa mohol zamerať na diskurzívne podskupiny efektivity a komplementarity a koordinácie, ako je to v druhom grafe. Zrazu sú dôležité celkom odlišné skupiny

Graf 1
Vývoj poskytovania ODA SR do rozvojových krajín podľa klasifikácie OECD/DAC v rokoch 2009–2012

Zdroj: PMVRO (2013).

Graf 2
Vývoj poskytovania ODA SR podľa kritéria efektívnosti v rokoch 2009–2012

Zdroj: PMVRO (2013).

krajín – západný Balkán a Východné partnerstvo – a tieto krajiny získavajú pozitívnu konotáciu. Takisto rastie význam zmienených diskurzívnych podskupín. Otázka egoizmu a altruizmu je odsúvaná do úzadia a kľúčovou sa stáva otázka efektivity. Nezáleží na tom, aké sú naše pohnútky, ale na efektívite vykonanej práce.

Tvrdenie, že v Slovenskej „rozvojovej“ spolupráci sa presadzuje trend poskytovať peniaze najchudobnejším bez ohľadu na naše zahraničnopolitické záujmy, sa dá tak nahradiť tvrdením, že kým do roku 2011 sa presadzoval trend poskytovať peniaze mimo okruh slovenskej komparatívnej výhody, od roku 2012 začínajú zo Slovenska viac prúdiť financie tam, kde ich vieme najefektívnejšie využiť.

Tento posun má mocenské dôsledky. Slovenskou zmenou diskurzu rozvojovej spolupráce neprichádza o svoje zahraničnopolitické priority, avšak v diskurze efektivity a komplementarity a koordinácie nie je pre národné záujmy miesto. Mocenským dopadom dominancie týchto diskurzívnych podskupín spojených s diskurzom transformačnej skúsenosti potom je, ako píše Horký, zakrývanie podpory „*úzkym národným alebo čisto partikulárnym záujmom krajín strednej a východnej Európy, MVO a firiem*“ (Horký 2012: 28).

Ja by som však chcel zdôrazniť pozitívny potenciál tejto diskurzívnej zmeny. Respondenti z Nadácie Pontis reprezentovali odlišným spôsobom Keňu, kde majú jeden projekt, a krajiny Južného a Východného partnerstva a západného Balkánu, kde majú ďalšie projekty. Napríklad jedna respondentka v súvislosti s Tuniskom nepoužíva termín „rozvoj“, pretože je to pre tuniských partnerov „*strašne ošemetná záležitosť*“ (Rozhovor č. 5, 2013). Ďalší respondent hovoril o svojich kolegoch, že „*inklinujú skôr k tomu, že rozvojová pomoc, spolupráca je skôr to v tej Afrike a že tieto veci ako spolupráca s analytikmi, novinármi atď., západný Balkán, Bielorusko, Moldavsko, Gruzínsko, že to do toho nespadá, že to je technická pomoc, alebo [...] demokratizácia...*“ (Rozhovor č. 4 2013).

Ak by skutočne malo dôjsť k zásadnému posunu smerom k vnímaniu „rozvojovej“ spolupráce ako aktivity medzi partnermi, u ktorých môže byť až urážlivé používať tak výrazne hierarchickú terminológiu, mohlo by to mať pozitívny dopad na celú problematiku eurocentrických stereotypov a mohlo by to napokon aj viesť k opusteniu terminológie implikujúcej jednosmernú linearitu západného „rozvoja“.

* * *

Cieľom tohto textu bolo diskutovať o diskurzoch slovenskej „rozvojovej“ spolupráce a poukázať na ich mocenské dôsledky a na identity, ktoré vytvárajú. Jednotlivé časti sledovali rôzne identity, ktoré vznikajú na základe diskurzov slovenskej „rozvojovej“ spolupráce. Najprv som sa snažil ukázať konštrukciu Slovenska ako „rozvinutej“ krajiny. Išlo o reakciu na potrebu vytvoriť „rozvojovú“ spoluprácu ako verejnú politiku vo vzťahu k zahraničiu. Zároveň mohol byť nový diskurz (a dispozitív) dôsledkom potreby nahradiť zahraničné finančné zdroje, ktoré na Slovensko prestali prúdiť po páde vlády Vladimíra Mečiara. Jedným z dopadov bola pravdepodobne kooptácia kritických hlasov časti občianskej spoločnosti štátom.

„Rozvojová“ politika nám teda slúži na definovanie nás samých. K tvorbe identity však nedochádza len na vládnej úrovni, ale aj obyvateľstvo je prostredníctvom prieskumov verejnej mienky konštruované určitým spôsobom. Sugestívnosť použitých otázok naznačuje strategické ciele týchto prieskumov – prezentovať slovenskú verejnosť ako ochotnú pomáhať a poskytovať podporu.

Štvrtá časť najprv poukázala v súvislosti s neskorším vstupom do EÚ na mocenský dopad diskurzu „nových“ a „starých“ darcov. Na jednu stranu vytvára nerovné vzťahy medzi takto vytvorenými skupinami a prisudzuje im protikladné identity, pričom proti-reči akademickému diskurzu. Zároveň ale tento diskurz umožňuje odpor voči normám EÚ.

Ďalšie dve sekcie tejto časti sa zaoberali jedným z hlavných súčasných diskurzov slovenskej „rozvojovej“ spolupráce – diskurzom úspešnej transformácie. Sú súčasťou

hegemonického diskurzu, je jeho mocenským dopadom podieľanie sa na legitimizácii hegemonie. Zároveň som však v tejto časti poukázal na to, že mimo oficiálne vládne dokumenty je súčasťou tohto diskurzu aj poukazovanie na chyby transformácie. Otázkou ostáva, či takáto umiernená sebakritika hegemoniu skôr neudržiava, než aby ju nabúraval.

Následne som ukázal mocenský dopad diskurzu transformačnej skúsenosti v širšom globálnom cykle povinností. Na jednu stranu umožňuje vytvoriť hierarchiu vo vzťahu k príjemcom, na druhú je špecifickým diskurzom rozvoja a umožňuje vytvoriť opačný hierarchický vzťah k „starým“ darcom tým, že vytvára špecifickú niku na trhu „rozvojovej“ spolupráce. Prispieva tak k tvorbe identity Slovenska ako „nového“ darcu odlišného od „starých“.

Posledná časť poukazuje na mocenské dopady používania starších diskurzívnych podskupín egoizmu, altruizmu a najnovších podskupín efektívnosti a koordinácie a komplementarity. Kým mocenským dopadom diskurzov egoizmu a altruizmu je delegitimizácia posielania ODA do stredopríjmových krajín, ktoré sú zároveň slovenskými zahraničnými prioritami, diskurzy efektívnosti a komplementarity a koordinácie tieto krajiny ako príjemcov legitimizujú. Vytvárajú tak pre Slovensko identitu efektívneho darcu.

Z uvedeného je dúfam zrejme, že diskurzy slovenskej „rozvojovej“ spolupráce majú mocenské dopady, a ich štúdium preto má význam. Otázkou, ktorú si kladie najmä kritická diskurzívna analýza, ostáva, či a akým spôsobom sa čo najefektívnejšie vysporiadať s mocou pôsobiacou prostredníctvom týchto diskurzov.

¹ Pojem „rozvoj“ je v úvodzokách, keď implikuje posun od horšieho k lepšiemu, avšak prax tomuto označeniu nemusí nutne zodpovedať (pre dôkladnejšiu verziu tohto argumentu pozri napr. Ziai 2007). V pomenovaniach ako rozvojový diskurz či rozvojové štúdiá úvodzovky nie sú, keďže tu ide o pomenovanie súboru praktík spornom až pri bližšom skúmaní. Cieľom je poukázať na rozpor medzi praxou „rozvoja“ a tým, čo implikuje, a oslabiť tak moc tohto diskurzu.

² „Dispozitív (alebo aparát) je heterogénny súbor diskurzov, inštitúcií, architektonických foriem, regulačných rozhodnutí, zákonov, administratívnych opatrení, morálnych a filozofických predpokladov, v skratke to, čo je vyjadrené rečou, aj to, čo nie je“ (Foucault 1980: 194).

³ V Stratégii rozvojovej spolupráce na roky 2014–2018 je takáto reprezentácia menej prítomná. Napríklad táto stratégia „reflektuje nové požiadavky, ktoré sú kladené na systém slovenskej oficiálnej pomoci a vyplývajú najmä z členstva SR v OECD/DAC“ (MZVaEZ 2013: 4). Avšak zatiaľ čo v Stratégii na roky 2003–2008 sa písalo, že „[d]ruhým dôležitým motívom poskytovania rozvojovej pomoci je plnenie záväzkov [...], ktoré vyplývajú najmä z členstva SR v medzinárodných organizáciách“ (MZV 2003: 3); v novej stratégii sa píše o globálnych výzvach a miesto o záväzkoch je reč o participácii: „SR ako členská krajina najväčšieho darcu na svete – Európskej únie – bude aktívne participovať na formovaní európskej rozvojovej politiky“ (MZVaEZ 2013: 5). Hlbší kvalitatívny výskum medzi politickými elitami by bol nutný, aby z neho bolo zrejme zásadná zmena prístupu.

⁴ O. Gažovič sa svojich respondentov pýtal na dôvody, pre ktoré Slovensko poskytuje „rozvojovú“ pomoc. Vo svojom, dosiaľ nepublikovanom výskume som sa respondentov a respondentiek pýtal „Čo vás motivuje k tomu robiť to, čo robíte?“ Odpovede, ktoré som získal, sa značne líšili a zahŕňali (narozdiel od altruistických Rakúšanov a Rakúšaniek) v prvom rade profesionálnu a (až) v druhom rade altruistickú motiváciu. Najmenej prítomná bola viac egoistická motivácia (cestovanie, poznávanie nových kultúr).

⁵ Napríklad na stránke fotosúťaže PMVRO Ľudské práva v rozvojovej spolupráci v časti „O téme“ a sekcii Rozvojová spolupráca a humanitárna pomoc je pod otázkou „Prečo SR poskytuje rozvojovú pomoc?“ uvedené najprv, že Slovensko má medzinárodné záväzky, že nie je chudobná krajina, že je to kvôli klimatickým zmenám a migrácii v našom záujme, že aj malá krajina môže priniesť pozitívnu zmenu a napokon: „Pretože rozvojovú a humanitárnu pomoc najmä z morálnych dôvodov podporujú aj občania SR“ (PMVRO n. a.). Nasleduje citát z prieskumu Nadácie Pontis (tu citovaný ako FOCUS 2009): „7 z 10 opýtaných si myslí, že Slovensko by malo poskytovať pomoc ľuďom v chudobných krajinách (prieskum Nadácie Pontis 2009)“ (Tamtiež).

⁶ Podľa posledného Barometru si Slováci myslia, že je veľmi dôležité (16 %) alebo pomerne dôležité (61 %) pomáhať ľuďom v „rozvojových“ krajinách (Eurobarometer 2013: 11). Podľa Agentúry Focus si Slováci a Slovenky myslia, že týmto ľuďom by Slovensko malo pomáhať – určite áno (19 %) alebo skôr áno (51 %) (FOCUS 2009: 15). Prieskumy prinášajú ďalšie zaujímavé informácie. Napriek tomu, že Slováci a Slovenky neveria, že „rozvojová“ pomoc je v „rozvojových“ krajinách „účelne využitá“ a prispieva tam „k zlepšeniu života“ (49 %) (FOCUS 2009: 34), aj tak by využívali medzinárodné organizácie ako napr. UNESCO alebo Červený kríž (72 %) (Tamtiež: 26). Avšak hĺbku ich veľkorysosti nám ukazujú odpovede na otázku týkajúcu

- sa kondicionality. Ohľadom požiadavky EÚ „aby boli dodržiavané určité demokratické pravidlá, ľudské práva a dobré vládnutie“ (Eurobarometer 2011: 29), bolo určite za 56% a do určitej miery za 35 % (spolu 91 %).
- ⁷ Rakúsky príklad ukazuje, že inak formulované otázky prinášajú odlišné odpovede. Všeobecná podpora pomáhaníu je na podobne vysokej úrovni ako na Slovensku, ak však je otázka financovania „rozvojovej“ spolupráce spojená s kompenzáciou v podobe poklesu sociálnych výdavkov v Rakúsku, iba 33 % Rakúšanov a Rakúšaniek by bolo za vynakladanie peňazí na „rozvojovú“ spoluprácu (Grausgruber – Holley v Maral-Hanák 2008: 110).
- ⁸ Samotná táto otázka je tiež problematická. Eurobarometer sa nepýta, či sú respondenti pripravení platiť viac alebo menej, ale vytvára štyri možnosti (okrem neviem). Dve extrémne sú „nie som ochotný zaplatiť viac“ a „som ochotný zaplatiť o viac ako 10 % viac“ (Eurobarometer 2013: 36) a dve stredné „som ochotný zaplatiť o 1–5 % viac a o 6–10 % viac“. Odvážim sa tvrdiť, že ľudia viac krúžkujú stredové – „normálne“ – pozície, takže iba dve krajné možnosti by možno priniesli odlišné výsledky. Omnoho problematickejšia je však predstava, že zvýšením ceny o 5 % viac (27 % respondentov) sa dá niekomu reálne pomôcť. Zaujímavé je tiež, že 0 % respondentov a respondentiek zo Slovenska je ochotných platiť o viac ako o 10 % viac.
- ⁹ To, či Fair Trade predstavuje alternatívu k „rozvoju“, analyzoval napríklad Profant (2010).
- ¹⁰ Ľudia sú na tom lepšie pri darovaní peňazí alebo vlastného času ako dobrovoľníci pomáhajúci ľuďom v „rozvojových“ krajinách. 28 % pomáhalo, 62 % nepomáhalo, a čo je zvláštne, 10 % nevedelo (FOCUS 2009: 42).
- ¹¹ V nedávnej diskusii na českom ministerstve zahraničných vecí zamestnanci z odboru rozvojovej spolupráce poukazovali na pretrvávajúcu existenciu značky „Czechoslovakia“ a skutočnosť, že v krajinách, kam smerovala československá pomoc, si nás stále pamätajú. Hoci je slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, v ktorej pracujú alebo pracovali citovaní akademici, striktné vzaté mimovládnu organizáciu, tu považujem jej produkciu za súčasť akademického diskurzu, ktorý dávam do protikladu k diskurzu vládnemu a mimovládnu. Ten produkuje napríklad oficiálne dokumenty, projektové návrhy či PR materiály.
- ¹² Azda je vhodné doplniť, že nepochybujem, že napríklad Nora Beňáková si je vedomá medzinárodnej pomoci pred rokom 1989, pre analýzu diskurzu je dôležité, že o tom verejne nepíše ani nehovorí.
- ¹³ Anonymizovaný autor alebo autorka jedného z posudkov kritizoval/a, že nijako nevysvetľujem, „ako skutočnosť, že Československo bolo významným darcom, následne ovplyvnila samostatnú SR, resp. prečo nie je korektné označenie SR ako nového darcu – aké je prepojenie na aktivity ČSSR a SR“. V prvom rade by som sa zdráhal uznať, že došlo k akémusi úplnému prerušeniu, Slovensko ako nástupnícka krajina ČSFR prevzala rúkmi budovanú značku. Dôležitejšie ale je, že namiesto toho, aby slovenská „rozvojová“ konštitúcia bojovala o svoju minulosť a poukazovala na úspechy a skúsenosti nadobudnuté v predchádzajúcom režime, ako to robí v prípade transformačnej skúsenosti, hoci tí, ktorí túto skúsenosť reálne majú, sú už často v dôchodku, prijala naratív novosti, ktorý jej neumožňuje stavať sa na roveň tradičným, „skúseným“ darcom. Je dosť dobre možné, že tento odpor súvisí okrem iného aj s odporom k bývalému režimu. Rovnako ako v 90. rokoch, tak aj neskôr a ešte aj dnes by sa dalo „vytvoriť“ tradíciu „rozvojovej“ spolupráce a na nej budovať. Ak by zajtra komunisti vyhrali voľby, nebolo by prekvapivé, ak by sa zrazu hovorilo o dlhoročných skúsenostiach v oblasti bratskej pomoci, na ktorých treba stavať. Toto je však otázka, ktorú si vo svojom článku nekladám, pre mňa je dôležitejší dopad diskurzu novosti bez ohľadu na to, ako môže určitá časť elity vnímať inštitucionálny vývoj na MZV po roku 1993.
- ¹⁴ Falošná stopa sa vzťahuje na odvedenie pozornosti od danej témy k niečomu inému.
- ¹⁵ Hoci diskurz transformačnej skúsenosti zastáva významné miesto v dokumentoch slovenskej „rozvojovej“ spolupráce, množstvo financií, ktoré ide na projekty v rámci Programu odovzdávania transformačných skúseností, je nižšie ako to, ktoré ide na projekty v rámci Programu rozvojových intervencií. Takisto je vhodné zmieniť, že z celkového objemu 64,8 milióna eur išlo na financovanie projektov SAMRS menej ako 9,5 % (MZVaEZ 2014).
- ¹⁶ Podobným, ale menej podrobným spôsobom píše o slovenských transformačných skúsenostiach aj Stratégia na roky 2014–2018 (MZVaEZ 2013: 13).
- ¹⁷ Zároveň netreba zabúdať, že myšlienka transformácie umožňuje aj opačnú diskurzívnu stratégiu. Problémy súčasnosti sú chápané ako detské choroby, z ktorých spoločnosť vyrastie, keď prejde transformáciou k cieľu liberálnej demokracie. Takýto diskurz si nemusí všimnúť problémy spojené s liberálnou demokraciou, v ktorej žijeme, ale môže ich zarámováť do problémov spojených s transformáciou ako určitý prirodzený stupeň medzi autoritárskym a demokratickým režimom (pozri napr. Buden 2013).
- ¹⁸ Podľa Roberta Fica, „[t]iež boli urobené chyby pred rokom 2004, ktoré nás aj pomerne veľa stáli. O to viac je možno potrebné siahnuť po skúsenostiach takých krajín, ako je Slovensko, aby ste sa niektorým rozhodnutiam nielen vedeli vyhnúť, ale sa na ne aj pripravili“ (TASR 2014).
- ¹⁹ Ďakujem anonymnému recenzentovi za upozornenie na tieto skutočnosti.
- ²⁰ Na otázku, v čom transformačná skúsenosť predstavuje hodnotu oproti tradičným darcom, zdôraznilo niekoľko dotazovaných „ochotu zdieľať transformáciu skúseností vrátane tých neúspešných“. Podľa jedného dotazovaného „poznáme všetky slepé uličky“ a podľa ďalšieho máme „schopnosť pozrieť sa kriticky aj na vlastné chyby a zlyhania“ (dosiaľ nezverejnený výskum).
- ²¹ V súvislosti s českou zahraničnou politikou píše Ondřej Slačálek o politickom narcizme. V rámci politiky ľudských práv sa česká politická elita nadraduje nad ostatných prostredníctvom definovania druhých ako ich

- porušovateľov (napriek českým ľudskoprávnym problémom) a zároveň ich definuje ako aktérov, ktorí zdieľajú českú skúsenosť, ale Česi a Češky už majú túto skúsenosť za sebou. Česká zahraničná politika je tak „konštruovaná v jazyku narcizmu a morálneho sebauspokojenia“ (Slačálek 2010).
- ²² Problému nerovných vzťahov konštituovaných aktom daru sa medzi prvými zaoberal Mauss (1999). Tento prístup využili napr. Stirrat a Henkel (1997) vo svojej analýze medzinárodnej pomoci ako určitej formy daru. „Rozvojová“ pomoc alebo spolupráca nasledujú taký istý sociálny vzorec ako „normálne“ dary medzi ľuďmi pôvodne analyzované Maussom. Posilňujú sociálne rozdiely v prípade, že aktéri nie sú schopní splniť záväzok oplatenia daru.
- ²³ Mauss definuje potlach ako „*totálny záväzok súťaživého typu*“ (Mauss 1999: 15). Totálny je v tom zmysle, že zahŕňa celé spoločnosti. Kľúčový je však termín súťaživý, pretože skrz dary tieto spoločnosti medzi sebou súťažia.
- ²⁴ Jeden respondent z mimovládnej organizácie Človek v ohrození explicitne argumentoval v prospech používania egoistických argumentov: „*Ja vždy som zástancom toho, akože dávať také veľmi ako keby praktické a priam až ako keby sebecké zdôvodnenia, prečo by sa mal niekto nejako správať. Že to nemá byť čisto altruizmus, ale naozaj, že pre teba to bude dobré, lebo budeš mať z toho viac peňazí, tvoje deti, tvoje pradedi budú mať z toho viac peňazí*“ (Rozhovor č. 9, 2013).
- ²⁵ Nultý návrh postMDGs agendy OSN tzv. Udržateľných rozvojových cieľov tiež začína vetou: „*Odstránenie chudoby je najväčšia globálna výzva...*“ (United Nations 2013).
- ²⁶ V záveroch Rady EÚ pre zahraničné veci týkajúcich sa podpory udržateľnej zmeny v spoločnostiach prechádzajúcich transformáciou sa píše: „*Rada vyzýva EÚ aby efektívnejšie využívala zdieľanie poznania a kapacít v rozvojových metódach, podporu výmeny expertov a twinning tam, kde je to potrebné, a aby presadzovala využitie transformačnej skúsenosti členskými štátmi tam, kde to bude využiteľné*“ (Council of the EU 2013: 3).
- ²⁷ V čase písania tohto textu bola zatiaľ poslednou zverejnenou správou Aid Watch 2012. Pre čitateľky a čitateľov môže byť zaujímavé, že Správa o oficiálnej rozvojovej pomoci SR za rok 2013 (MZVaEZ 2014) prináša novú metodiku počítania a vyplýva z nej, že pomery prezentované v tabuľkách sa týkajú iba financií, ktoré išli z MZVaEZ a SAMRS, ale netýkajú sa ďalších foriem bilaterálnej ODA. Po ich započítaní zásadne stúpa ODA určená Srbsku o takmer milión eur, podiel Západného Balkánu tak nie je 13 %, ale je 23 %, a naopak podiel Afganistanu nie je 31 %, ale je 21 %. Podobne klesol podiel na pomoci Keni (z 22 na 15 %), Južného Sudánu (z 10 na 6 %) a Južného susedstva (z 8 na 4 %). Naopak Východné partnerstvo stúplo z 13 na 19 %. Opäť sú dve možnosti interpretácie – ak zarátame aj iné ministerstvá ako MZVaEZ, ukazuje sa, že Slovensko posielala viac peňazí tam, kde má transformačnú skúsenosť, alebo naopak, ukazuje sa, že Slovensko v skutočnosti posielala menej peňazí najchudobnejším, teda tým, ktorí to najviac potrebujú. Vzhľadom na to, že napríklad v prípade Srbska ide o financie určené na štipendiá, transformačná skúsenosť by zrejme stratila na význame.

Literatúra

- Batora, Jozef (2004): Identita a štátny záujem v slovenskej zahraničnej politike. *Medzinárodné otázky*, Vol. 8, No. 2, s. 39–54.
- Beňáková, Nora (2010): SlovakAid – an Unemployed Foreign Policy Tool. *International Issues and Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol. 19, No. 3, s. 3–22.
- Beňáková, Nora – Mihálik, Ján – Brezáni, Peter (2010): Rozvojová spolupráca a Slovensko v roku 2010. In: Brezáni, Peter (ed.): *Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2010*. Bratislava: Výskumné centrum SFPA, s. 147–165.
- Benč, Vladimír (2005): Ekonomické aspekty rozvojovej pomoci. *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, s. 64–87.
- Brezáni, Peter (2013): On the path towards the better relations: Role of the Slovak CSOs in the development assistance and aid effectiveness. RC SFPA, <<http://www.sfpa.sk/AfT/static/pdf/rotsc.pdf>>.
- Brzica, Daněš (2002): Slovensko v medzinárodnom systéme rozvojovej spolupráce. *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, s. 107–120.
- Buden, Boris (2013): *Konec postkomunizmu. Od spoločnosti bez nádeje k nádeji bez spoločnosti*. Praha: Rybka Publishers.
- Buraj, Ivan (2000): *Foucault a moc*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Cowen, Michael P. – Shenton, Robert W. (1996): *Doctrines of development*. London and New York: Routledge.
- Drażkiewicz-Grodzicka, Elżbieta (2013): From Recipient to Donor: The Case of Polish Developmental Cooperation. *Human Organization*, Vol. 72, No. 1, s. 65–75.
- Eriksson Baaz, Maria (2005): *The Paternalism of Partnership: a Postcolonial Reading of Identity in Development Aid*. London: Zed Books.
- Escobar, Arturo (1995): *Encountering Development. The Making and Unmaking of the Third World*, New Jersey: Princeton University Press.
- EÚ (2010): *Konsolidované znenie Zmluvy o európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie, Charta základných práv Európskej únie*. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie.
- Foucault, Michel (1980): *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. Edited by Colin Gordon. Pantheon Books: New York and Toronto.

- Foucault, Michel (1999): *Vůle k vědění. Dějiny sexuality I*. Praha: Herrmann & synové.
- Foucault, Michel (2002): *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové.
- Foucault, Michel (2003): *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové.
- Foucault, Michel (2004): *Dozerať a trestat'*. Bratislava: Kalligram.
- Gažovič, Ondrej (2012): Slovak Aid – oficiálna rozvojová spolupráca ako nástroj konštituovania identity SR? *Mezinárodní vztahy*, Vol. 47, No. 1, s. 22–46.
- Gažovič, Ondrej (2014): *V zajatí paradoxov. Diskurzívna analýza rozvojovej spolupráce SR* (dizertačná práca). Univerzita Komenského, Bratislava.
- Ghica, Luciana Alexandra (2013): Is it worth grouping the new EU donors? Prezentované na The future direction of central and eastern European development policy – Finding a common role in a post-MDG world, Vienna: Austrian Research Foundation for International Development.
- Hanšpach, Daniel (2004): V4 countries and development cooperation: (Re)emerging donors in (re)united Europe and the role of UNDP. *International Issues and Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol. 13, No. 4, s. 13–41.
- Hödl, Gerald (2013): Chronic underachievement. Austria's development aid in historical perspective. In: Olesen, Thorsten B. – Pharo, Helge (ed.): *Saints and Sinners. Official Development Aid and its Dynamics in a Historical and Comparative Perspective*. Oslo: Akademika, s. 255–278.
- Horký, Ondřej (2010): *Česká rozvojová spolupráce. Diskurzy, praktiky, rozpory*. Praha: SLON.
- Horký, Ondřej (2011): Mediální stereotypy Jihu jako překážka veřejné diskuse: důsledky pro českou rozvojovou spolupráci. *Hledání českých zájmů II. Obchod, lidská práva a rozvoj*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 102–124.
- Horký, Ondřej (2012): The Transfer of the Central and Eastern European “Transition Experience” to the South: Myth or Reality? *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 13, No. 1, s. 17–32.
- Jäger, Siegfried – Maier, Florentine (2009): Theoretical and Methodological Aspects of Foucauldian Critical Discourse Analysis and Dispositive Analysis. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousands Oaks, CA, New Delhi: SAGE, s. 34–61.
- Maral-Hanak, Irmi (2008): Entwicklung kommunizieren: Öffentlichkeits- und Bildungsarbeit. In: Gomes, Bea – Maral-Hanak, Irmi – Schicho, Walter (ed.): *Die Praxis der Entwicklungszusammenarbeit. Akteure, Interessen und Handlungsmuster*. Wien: Mandelbaum, s. 103–123.
- Mauss, Marcel (1999): *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mesík, Juraj (2012): *Obor a trpaslík. Slováci, Česi a perspektívy Afriky*. Bratislava: Nadácia Pontis.
- Oprea, Mirela (2012): Development Discourse in Romania: From Socialism to EU Membership. *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 13, No. 1, s. 66–82.
- Pavlicová, Vendula (2012): Stereotypical Images of the Global South in the Media: The Role of the Development Actors. In: Tůmová, Jana (ed.): *Crucial Problems of International Relations through the Eyes of Young Scholars. “Actors and Actorness in International Relations: State and Their Discontents”*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, s. 97–110.
- Pontis (2010): Rozvojová pomoc v agende politických strán na Slovensku (Analytická štúdia). Nadácia Pontis, <www.nadaciapontis.sk/tmp/asset_cache/link/0000025055/100426_RPvAgendePolitickychStran.pdf>.
- Profant, Tomáš (2010): Fair Trade z pohľadu postrozvojového prístupu. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 45, No. 2, s. 71–98.
- Profant, Tomáš (2013a): Debata o postrozvoji a jej vplyv na prax. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 48, No. 1, s. 70–89.
- Profant, Tomáš (2013b): „Rozvoj“ a moc. Sociologické analýzy moci v „rozvojovej“ spolupráci. *Sociologický časopis*, Vol. 49, No. 1, s. 291–317.
- Profant, Tomáš (2015a): Slovenské „rozvojové“ mimovládne organizácie ako politickí aktéri. *Sociológia*, Vol. 47, No. 1, s. 113–138.
- Profant, Tomáš (2015b): The Pontis Foundation: Partly Disrupting the Development Discourse Through Partnership. *Forum for Development Studies*, Vol. 42, No. 2, s. 265–287.
- Pullmann, Michal (2011): *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium.
- Ringmar, Erik (1996): *Identity, Interest and Action. A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*. Cambridge, New York and Melbourne: Cambridge University Press.
- Slačálek, Ondřej (2010): Narcismus jako jazyk české zahraniční politiky. In: Kořan, Michal (ed.): *Česká zahraniční politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 240–260.
- Stirrat, R. L. – Henkel, Heiko (1997): The development gift: the problem of reciprocity in the development world. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 554, s. 66–80.
- Szent-Iványi, Balázs (2012): Aid Allocation of the Emerging Central and Eastern European donors. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 15, No. 1, s. 65–89.
- Szent-Iványi, Balázs – Tétényi, András (2008): Transition and foreign aid policies in the Visegrád countries. A path dependent approach. *Transition studies review*, Vol. 15, No. 3, s. 573–587.
- Szép, Attila (2004): Oficiálna rozvojová pomoc Európskej únie a Slovensko. *Medzinárodné otázky*, Vol. 13, No. 4, s. 3–22.
- Ziai, Aram (2007): Concluding the exploration? post-development reconsidered. In: Ziai, Aram (ed.): *Exploring Post-development. Theory and practice, problems and perspectives*. London: Routledge, s. 226–234.

Dokumenty

- Beňáková, Nora (2013): Ochota Slovákov pomáhať? Radšej sa futujú, rozhovor viedol Karol Sudor, *sme.sk*, 23. 11. 2011, <<http://www.sme.sk/c/6151200/nora-benakova-ochota-slovakov-pomahat-radsej-sa-lutuju.html>>.
- Council of the EU (2013): Council Conclusions on EU Support for Sustainable Change in Transition Societies. 3218th Foreign Affairs Council Meeting, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/135130.pdf>.
- Eurobarometer (2005): Attitudes towards Development Aid, <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_222_en.pdf>.
- Eurobarometer (2007): Citizens of the new EU Member States and Development Aid. European commission, <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_286_en.pdf>.
- Eurobarometer (2009): Development Aid in times of economic turmoil, <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_318_en.pdf>.
- Eurobarometer (2010): Europeans, development aid and the Millennium Development Goals. European Commission, <ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_352_en.pdf>.
- Eurobarometer (2011): Making a difference in the world: Europeans and the future of development aid. European Commission, <ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_375_en.pdf>.
- Eurobarometer (2013): EU Development Aid and the Millennium Development Goals <ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_375_en.pdf>.
- European Commission (2010): European Transition Compendium, <http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/european_transition_compendium_report_20101125.pdf>.
- Fecenková, Jana (2013): „Rozvinuté“ Slovensko vs. „rozvojová“ Afrika. *JeToTak.sk - Blog Kritická Ekonomía*, 22. 8. 2013, <<http://blog.jetotak.sk/kriticka-ekonomia/2013/08/22/jana-fecenkova-%E2%80%99Erozvinitu%E2%80%9C-slovensko-vs-%E2%80%99Erozvojova%E2%80%9C-afrika/>>.
- FOCUS (2009): Rozvojová pomoc. Záverečná správa z výskumu verejnej mienky pre spoločnosť Nadácia PONTIS. FOCUS, <www.nadaciapontis.sk/tmp/asset_cache/link/0000023449/091020_RP2009_sprava_web.pdf>.
- IVO (2005): Slovenská verejnosť a rozvojová pomoc. Výsledky prieskumu máj 2005. Inštitút pre verejné otázky, <www.slovakaid.sk/uploads/2005/07/Vysledky_prieskumu_IVO.pdf>.
- Ježovica, Milan (2011): Príhovor štátneho tajomníka M. Ježovicu na Rozvojovom dni (17. 10. 2011), <[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_1AC5E0D9D5180B73C125792C00446633_SK/\\$File/111017_prihovor_STAT_rozvojojy_den.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_1AC5E0D9D5180B73C125792C00446633_SK/$File/111017_prihovor_STAT_rozvojojy_den.pdf)>.
- Kouřil, Petr (2010): Výsledky našeho průzkumu: Klasa, Bio a Fairtrade jsou mezi Čechy nejznámějšími certifikáty původu zboží. Společnost pro Fair Trade, <<http://www.fairtrade.cz/5-o-fair-trade/196-vysledky-naseho-pruzkumu-klasa-bio-a-fairtrade-jsou-mez-icchy-nejznamejsimi-certifikaty-puvodu-zbozi/>>.
- Krčmárik, Matúš (2013): Slovensko sa vďaka rozvojovej pomoci zviditeľňuje. *Rozvojová spolupráca*, 2013, s. 8–9.
- MZV (2009): Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na roky 2009–2013, <[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_1483395B26093959C125766500332756_SK/\\$File/strednodoba_strategia.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_1483395B26093959C125766500332756_SK/$File/strednodoba_strategia.pdf)>.
- MZV (n.a.): Miléniové rozvojové ciele, <[www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CB994940132FED7DC125766500389E84_SK/\\$File/mileniove_rozvojove_ciele.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CB994940132FED7DC125766500389E84_SK/$File/mileniove_rozvojove_ciele.pdf)>.
- MZV (2003): Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na roky 2003–2008, <http://www.mvro.sk/attachments/article/293/strednodoba_koncepcia_%202003-08.pdf>.
- MZV (2009): Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky na roky 2009–2013, <[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_1483395B26093959C125766500332756_SK/\\$File/strednodoba_strategia.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_1483395B26093959C125766500332756_SK/$File/strednodoba_strategia.pdf)>.
- MZVaEZ (2013): Strednodobá stratégia rozvojovej spolupráce SR na roky 2014–2018, <[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_ED145C5550B3C46AC1257C6300524794_SK/\\$File/Strednodoba%20strategia%202014-2018.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_ED145C5550B3C46AC1257C6300524794_SK/$File/Strednodoba%20strategia%202014-2018.pdf)>.
- MZVaEZ (2014): Správa o oficiálnej rozvojovej pomoci SR za rok 2013 <http://www.slovakaid.sk/sites/default/files/informacia_o_oda_za_rok_2013.pdf>.
- OECD (2008): Paris Declaration and Accra Agenda for Action. 2005, 2008, <<http://www.oecd.org/dac/effectiveness/34428351.pdf>>.
- OECD (2011): Special Review of the Slovak Republic's Development Co-operation. OECD Development Assistance Committee, <<http://www.oecd.org/dac/peer-reviews/49512222.pdf>>.
- PMVRO (n.a.): Rozvojová spolupráca a humanitárna pomoc. *fotosutaz.mvro.sk*, <<http://fotosutaz.mvro.sk/o-teme-sutaze/rozvojova-spolupraca-a-humanitarna-pomoc>>.
- PMVRO (2012): Rozvojová pomoc na programoch len 7 politických strán. Platforma mimovládnych rozvojových organizácií, <mvro.sk/sk/kniznica/category/34-tlacove-spravy?download=1199%3Atlacova-sprava-rozvojova-pomoc-na-programoch-len-7-politickych-stran>.
- PMVRO (2013): Slovenská rozvojová pomoc v roku 2012. Hodnotiaca správa mimovládnych rozvojových organizácií. Platforma mimovládnych rozvojových organizácií, <http://www.mvro.sk/attachments/article/292/AidWatch_Final_last.pdf>.
- Rozhovor č. 1 (2013): Rozhovor s predstaviteľom PDCS. 17. 6. 2013, osobne v Bratislave.

KONZULTACE: SLOVENSKO „POMÁHÁ“

- Rozhovor č. 4 (2013): Rozhovor s predstaviteľom Nadácie Pontis. 26. 6. 2013, osobne v Bratislave.
- Rozhovor č. 5 (2013): Rozhovor s predstaviteľom Nadácie Pontis. 3. 7. 2013, osobne v Bratislave.
- Rozhovor č. 9 (2013): Rozhovor s predstaviteľom Človeka v ohrození. 13. 8. 2013, osobne v Bratislave.
- TASR (2014): Srbský predseda vlády vyzdvihol prácu Slovenska v prospech Srbska. *TERAZ.sk*, <<http://www.teraz.sk/slovensko/premier-fico-a-minister-lajcak-cesta/71587-clanok.html>>.
- United Nations (2013): Zero draft. *Sustainable Development Knowledge Platform*, <<http://sustainabledevelopment.un.org/focussdgs.html>>.

Poznámka

Rád by som sa poďakoval Ondrejovi Gažovičovi, spoluautorovi kapitoly, z ktorej vychádzajú časti tohoto článku, Vitovi Benešovi a dvom anonymným recenzentom za ich cenné pripomienky.